Los Personatges

La cort del rei

Lo rei, dins la cançon de gèsta, es a la cima de la piramida una parodia : lo rei Nòble, pauruc e viradís, es enrodat d'una cort la situacion. Los oficièrs e los barons del rei son tant d'animals de cavalièr.

Los animals de la forèst

Blancard lo cabiròl,
Bricamar lo cèrvi,
Baucent lo singlar,
Brun l'ors,
Rossèl l'esquiròl
Pichòt Caçairòt lo furet ;

d'animalons :
Tardiu l'escargòl,
Frobèrt lo grelh ;

mas d'aucèls tanben :
Tiecelin lo corbàs,
Ubèrt lo busard,
Bruna l'agralha,
Roart lo corbàs.

Un pauc a despart,
Grimbèrt, lo tais, cosin
de Rainart, son sol amic
sovent.

Los animals domètges

Belin l'aret,
Tibèrt lo cat,
Corta la canha,
Ronèl lo mastin,
Ferrant lo caval de tira,
Pinta e Copada, las galinas,
Cantaclar lo pol
e mai Pelat lo rat.

medievala : d'el ven tota larguesa. Dins *Lo Roman de Rainart*, es burlesca : los noms dels personatges renfortisson l'absurde de salvatges coma d'animals domètges. Sovent, an d'equipaments

Dos barons un pauc especials :

Rainart

Rainart, lo guèine,
a una familha.
De còps, ten sa femna,
Ermelina, per la talha.
A tres dròlles,
Perçabartas,
Malabranca e lo tresen
que lo nom càmbia
segon los racontes,
Rovèl o Rainardon.

Isengrin

Isengrin lo lop es
l'« oncle » de Rainart.
Es cavalièr el tanben.
La siá molhèr es Dòna
Ersent.
Es l'enemic favorit de
Rainart que fòrça Dòna
Ersent quitament.
Sovent novelari, Isengrin
se daissa engarçar per
son guèrlhe nebot.

Los umans an un ròtle marginal. Son juste mençonats, son pas de motors de la narracion. Sols un pichòt senhor Martin de las Granjas, un païsan relativament aisat Mèstre Constant de las Nausas o encara Lanfré lo boscatièr son nommats. Los autres, la femna d'un païsan, de monges, de boscatièrs, de vailets e de caçaires son evocats sens que lor nom siá donat.

Et pour autre meffais asses
Dont auns ne pont estre lasses
Or atant fait que ie nauroie
Que il tournast a male voie
Mais se le poie tenir
Mi lt tost le convenroit mourir
Ilz trop men a donnei congie
Et commãdei z calongie
Renaus tenoit le chief enclin
Ahay dist il sire ysengrin
Mauuais traytes faux prouues
Ilz sui quãt ne me trauses
Comment est appelles chius tous
Parles apertement a nous
Ysangrin rit quant il loy
Pour le nom mlt sen esioy
Ne fust si lies pour nul auoir
Voles dist il son nom sauoir
Oil. comment est appelles
Renart ha li dessaes
Trestous nous hõmt z engigne
Se dieu donne que ie le tiengne
De lui seroit la terre quitte
Ilz a sore pays seroit petite
Dont auroit il fort trãps trouue
Se nous lauies or trouue
Par la foi que doi sainct martin
Ie sainct fraubert ne. s. quãtin
Que pour lauoir q̃ poust nomm̃
Ne voler pas moy lui sambler
Vous aues droit dit ysengrin
Ne nous garroit dieu napolins
Ne tous li ors qui sont en terre
Que iamais no meullies graire
Mais or me di frere amis
Du mesf dont ties entremis
Se tu en seeis seruir acourt
Que ne soies moques acourt
Par mon seigneur. s. ursalem
Ie fu mais tel trouues o aim
Donques ten iue auecques moy
Z ie tacouterai au roy
Et a ma dame la royne
Qui tant est debonnaire z fine
Et ie vous voi z bel z gent
Il vouterai vous de la gent
Et se tu vues o moy venir
Ie te ferai mlt chier tenir
Voistre merchi dist galopin
Ie sai bñ faire le cherin
Z se iauoie mon viel
Ie vous dirie. J. bon retruel
Z une tel noce et tel son
Pour vous q̃ sambles bñ baron
Dist. y. seeis tu que fai
Vien ten une vielle sai
Chies. J. villain qui sen deduit
Il voer lui z li voisin tuit
Il ses enfans en fait grant ioie
Ie est nulle nuis que ie ne loie
Par la foi que ie doi saint pe
Il a vielle est et belle z clere
Se vous venes o moy acourt
Vous laueres a quoi que tourt

Nòu aventuras

del Roman de Rainart

un

La creacion de Rainart e Isengrin

fortune
renart
rous iausfrus renart
freres menus
renardiaus
freres iakobins
fus renart
dame gille
humilitee

un

La creacion de Rainart e Isengrin

Sénhers, avètz ausits fòrça contes, e fòrça contaires los vos an contats: cossí *Paris raubèt Elena*[1], los *malastres* e lo patiment qu'endurèt, e lo raconte de Tristan que La Chièvre faguèt fòrt polidament, e de *fablèls* e de cançons de *gèsta*[2], e fòrça autres pel país contan de romans de Rainart e sa gèsta. Mas jamai avètz pas ausit parlar de la guèrra acarnassida entre Rainart e Isengrin, que tant durèt e tan dura foguèt. Aqueles dos senhors, aquò's la pura vertat, jamai s'aimèron pas. I agèt entre eles dos, fòrça *garrolhas*[3] e fòrça batèstas, aquí la vertat vertadièra.

Ara vau començar l'istòria de lor *brega* e de lor *pelejada*. Ausiretz dempuèi lo començament lo perqué de lor *baralha* e quina mala *endevenença* metèt entre eles la guèrra. Escotatz donc, e que ma dicha vos faga pas languir, vos contarai amb plaser cossí

1. **Paris raubèt Elena**: dins la mitologia grèca, lo grèc Paris raubèt Elena, l'esposa de Menelàs, rei de Tròia, çò que provoquèt la guèrra entre Troians e Grècs.
2. **gèsta**: istòria gloriosa d'una linhada de reis o de nòbles.
3. **garrolha**: discussion viva que pòt virar en batèsta *sin.* **brega, disputa, pelejada, baralha**.

çai venguèron dins nòstre monde – coma o ai aprés en legissent –, e qual èran Rainart e Isengrin.

Un jorn trobèri dins un *estug*[1] un libre : Aucupre èra son nom. I trobèri un *escach*[2] de racontes al sicut de Rainart, e d'autres, que ne cal plan ausar parlar.

Aquí, en dejós d'una grand letra vermelha, trobèri un escach de racontes extraordinaris. Las agèssi pas trobadas dins lo libre, auriái cregut pintat un que m'agèsse contadas de talas aventuras. Mas cal creire çò qu'es escrich, qu'*a bon drech anar*[3], morís de desonor lo qu'aima pas los libres e se mesfisa d'eles.

Aucupre conta dins aquel libre – benesit de Dieu siá lo que o i faguèt metre ! – cossí Dieu *cochèt*[4] del paradís Adam e Èva per que avián trespassats sos comandaments, e qu'agèt pietat d'eles. Alara, lor donèt una *gimbla*[5], e lor faguèt veire cossí tustar la mar amb aquela gimbla quand quicòm lor fariá besonh. Adam la prenguèt a la man e tustèt la mar davant Èva, e tanlèu tustar la mar, una feda ne sortiguèt. Alara Adam diguèt : « Dòna, prenètz aquela feda, e gardatz-la plan. Amb lo lach e lo formatge que nos donarà, aurem tot nòstre *companatge*[6]. »

Èva soscava e se disiá entre ela que se n'aviá una de mai, pus bèla encara seriá la companhiá. Còp sec arrapèt la gimbla e tustèt la mar *de vam* : un lop ne sortiguèt, qu'emportèt la feda *als quatre pès*[7] e fugiguèt dins lo bòsc. Quand Èva vegèt sa feda perduda se degun l'ajudava pas, bramèt e ornhèt : « A ! A ! »

1. **estug** : contenent rigide per un libre, de lunetas, de cigarretas.
2. **escach** : un mont, fòrça, bèlcòp.
3. **a bon drech anar** : coma es normal, perque es lo drech, la lei.
4. **cochar** : far partir quicòm o qualqu'un.
5. **gimbla** : bròca jove plegadissa.
6. **companatge** : çò qu'acompanha lo pan qu'òm manja (carn, legum…).
7. **als quatre pès** : en grand prèissa, al brutle.

Adam que torna arrapar la gimbla, de *malícia*, tusta la mar: un can ne bombís *subte*, que vei lo lop, e se lança al mai córrer per secorrir la feda, la li *pertira*[1], e de *racacòr*[2], lo lop la li daissa. Deman encara fariá parièr se la podiá aver dins lo bòsc o per la plana. E de *defèci*[3], lo lop s'enfugiguèt dins lo bòsc tot vergonhós.

Adam, el, aviá son can e sa feda, e se'n regaudissiá e se'n fasiá fèsta. Segon lo dire del libre, aquelas doas bèstias pòdon pas viure ni s'avidar *bèl brieu* se son pas amb las gents. Cap de bèstia, tant que sosquetz, que ne cèrque mai la companhiá.

Cada còp qu'Adam tustava la mar e qu'una bèstia ne sortiá, gardavan la bèstia amb eles, quina que foguèsse, e l'*aprivadavan*. Mas las qu'Èva fasiá sortir, jamai las podián pas gardar. Tanlèu que sortián de la mar partián amb lo lop pels bòsques. Las bèstias d'Èva venián salvatjas e las d'Adam *domètjas*. Entre autras bèstias, lo *guèine*[4] sortiguèt de la mar e s'assalvatgiguèt. Aviá lo pel roge coma Rainart, èra fòrt adrech e grand pilhard: amb son *sen* e son intelligéncia *engarçava* totas las bèstias que trobava. Aquel guèine, per nosautres, encarna Rainart qu'aviá un tal *mestritge* en *enganas*, que totes los mèstres en torns, rusas e *engenhs*[5], totes, ara, los apèlan Rainart a causa d'el e del guèine. Un e l'autre èran bèlament saberuts dins lor art. Se Rainart sap enganar las gents, e lo guèine engarçar las bèstias, aquò's ben que son del meteis *linhatge*, qu'an las meteissas *mors*[6] e las meteissas pensadas al còr.

Es parièr, d'un autre *latz*, per Isengrin, l'oncle de Rainart: lo lop fa del guèine son nebot, e lo guèine, del lop, son oncle. Se fan

1. **pertirar**: tirar amb fòrça.
2. **de racacòr**: a contracòr, en o regretant.
3. **defèci**: sentiment de desgost e de colèra.
4. **guèine**: rainard, rainal, mandra.
5. **engenh**: 1. saber far, intelligéncia per arribar a çò qu'òm vòl 2. torn, procediment.
6. **mors**: usatges e praticas d'un grope, d'un pòble, d'un país.

parents e amics, exactament coma o vos disi, e pas autrament, se mon bon libre mentís pas. *Tant i a* que lo guèine li disiá quand anava amb el : « Mon oncle, que volètz far ? » perque voliá ganhar son amistat, e lo lop parlava al guèine en franca amistat, qu'aviá pas la mendre *aissa*[1]. Èra per amistat que s'apelavan « oncle » e « nebot » quand se vesián.

De Rainart se pòt aprene bèlcòp e trobar grand sens s'òm i vòl *far moment*[2], qu'aquel Rainart representa per nosautres los que s'adonan a la *marrida* vida, qu'*a tengut*[3] velhan per poder *enganar* los autres : lo *guèrlhe*[4] serà pas urós lo jorn que poirà pas enganar qualqu'un. Per çò qu'es d'enganar, parents, estrangièrs o amics, aquò's egal : n'esparnharà pas cap, ni mai l'amic pus car.

En mai d'aquela *guerlhesa*[5], a lo còr tot plen d'enveja, e l'enveja, aquí la raice de totes los mals. Amb l'enveja e la guerlhesa, l'*estacadura*[6] es amiga, e l'estacadura es de totjorn téner la borsa estacada. L'estacadura es un vici que *va cotria*[7] amb l'avarícia. L'avarícia s'es emparada del monde : lo qu'a pas de *renda*[8] e qu'*usura*[9] pas es considerat coma miserable e *pietadós*. Solament, ai *desparlat*, que los qu'an grandas rendas justament son los que grands mals ne fan. D'eles, podèm parlar plan marridament, mas ne vòli pas dire mai.

1. **aissa** : sentiment que pòrta una persona a voler mal a una autra o a li far lo mal *sin.* **asir**, **òdi**.
2. **far moment** : considerar una causa, portar atencion a quicòm.
3. **a tengut** : sens quitar, sens s'arrestar *sin.* **de contunh**, **de longa**.
4. **guèrlhe** : se ditz d'una persona que cèrca a vos enganar en ganhant vòstra fisança.
5. **guerlhesa** : caractère, comportament d'una persona guèrlha.
6. **estacadura** : lo fach d'èsser excessivament atencionat a despensar pas.
7. **anar cotria** : anar ensemble.
8. **renda** : revengut regular qu'un proprietari tira de la tèrra o dels ostals qu'afèrma.
9. **usurar** : prestar d'argent en demandant una remuneracion excessiva.

Vos vòli començar una istòria: vos estonetz pas s'ai mes dins mon tractat sus Rainart de dires pertocant d'autres personatges, coma ne poiretz ausir uèi sul sénher Rainart e Isengrin.

Nòstres vesins contan, vertat, qu'una *sauma*[1], un jorn, parlèt. Un *profèta* la cavalgava; l'ai ausit apelar Balaam, aquí perqué lo pòdi nommar aicí. Un rei que l'apelavan Bellac, *a dicha*[2] de promessas e de dons, l'aviá fach venir per maudire amb grand malícia e colèra tot lo pòble d'Israèl. Nòstre Sénher poguèt pas consentir: li faguèt venir son angèl a l'endavant amb una espasa plan talhanta que li barrèt lo camin.

Lo profèta *ponhèt*[3] l'ase de son agulhon pel darrièr, sus la cropa, lo sarrava amb los *esperons* e lo tustava amb la còrda del *cabestre*[4]. La bèstia qu'ausava pas avançar, per fòrça, calguèt que parlèsse, e Dieu o volguèt, tant i a que parlèt, e diguèt al profèta: «Anem, daissa-m'estar! Dieu me daissa pas anar pus luènh.»

Aladonc, Dieu, *mas que*[5] o vòlga, pòt ben encara far parlar las bèstias salvatjas e venir *largs*[6] los *usurièrs*[7].

1. **sauma**: femèla de l'ase.
2. **a dicha**: a fòrça de.
3. **pónher**: picar una bèstia amb un agulhon per la far avançar.
4. **cabestre**: brida de cuèr qu'enròda lo cap d'un ase e permet de lo menar.
5. **mas que**: a condicion que.
6. **larg**: generós.
7. **usurièr**: persona que practica l'usura, qu'es un prèst d'argent a un taus de remuneracion excessiu.

dos

Rainart e Cantaclar

La voix auoit et clere et saine
Dist chantecler R. cousin
Que ueus tu penre p engin
Et dist renart nen ai talent
D une char sommes et dun sang
Dist chanteclerc pas ne ten croi
Jl. peu te trai enlus de moy
Si chanterai une chanson
Ja aura voisin enuiron
Que mlt bn nenteude mo chant
R sen rit qui il lentent
Or dont dist il chantes cousins
Je saurai bn se chanteclins
Mes ondes uous fui ais neant
Lors a comencie hautement
Mais mlt se doubte de renart
Souuent resgarde celle part
Et dit R. ce nest neant
Chanteclins faisoit autrement
Al longs uans et a iex diguies
On loist bn p. xx. plaisies
Chantecler cuide que uour die
Lors lait aler sa melodie
Les ieux diguies p gui air
Lors ne uiust plus. R ueir

Pde desous un rouge choul
Le prent. R. pmi le coul
Fuiant sen ua et faut gui voie
De ce quil ha encontre proie
Puis uoit q. R. lemporte
Dolente est mlt sen desconforte
Mlt se comence adementre
Quat chantec en uoit porter
Et dist sire. bn le uous dis
Et uous men gabies tous dis
Et si men tenues pour fole
Mais or est uoire ma parole
Dont uous estes p moy garnis
Par uo defaut estes honnis

La lone fenne du maignul
Oust ouit lius de son corul
Velpres estoit pource uolout
Mettre ses gelines atout
Puis appelle. bise et roncette
Lune ne lautre ne recepte
Quant uoit que ueiues ne st
Mlt se merueille quelles sont
Son coc huche agrant alaine
Et uoit. R. qui pres le maine
Et passe auant pr li se coure
Et li Vlpis comence a coure
Harou aie ducement braiet
Guillain sunt celle pt traiet
Si li demande quoy elle ha
En sospirant leur raconta
Lalle trop melt mal aduenu

dos

Rainart e Cantaclar

Qualque temps après, se trobèt que Rainart, totjorn tot plen de *guerlhesa*[1] e mèstre en rusas e torns caminava cap a una bòria al mièg d'un bòsc. I aviá dins aquela bòria fòrça galinas, gals, rits, ritas, *gabres* e aucas. E aquí demorava al ras de son *claus* Monsénher Constant de las Nausas, un païsan provesit de tot. Son ostal aviá en abonde polas e capons; i aviá de tot a *refòfi*[2]: carn salada, cambajons e quartièrs de lard. Amb aquelas *viandas* a bodre qu'aviá, vertat, èra plan *casit*[3].

Tot lo torn de l'ostal fasiá un claus amb fòrça pomièrs e perièrs d'un costat e de *bornhons*[4] de l'autre. Aquel vergièr èra plan barrat de pals de garric ponchuts e plan *aparat d'albespins*. Es dins aquela fortalesa que mèstre Constant teniá sas galinas.

E Rainart va tot drech d'aquel costat, sens bruch, morre a ras de tèrra, entre *palencada*[5] e *randal*[6]. Es tot a sa quista mas la fòrta randa d'espinas lo contrària bèlcòp dins son entrepresa, talament que sap pas de quin *latz* se virar. Pòt pas avançar, ni *s'aclatar*[7], ni s'aprochar de cap de pola. Se sèi pel mièg del camin, quita pas de

1. **guerlhesa**: caractère d'una persona guèrlha que cèrca a vos enganar en ganhant vòstra fisança.
2. **a refòfi**: en abonde *sin.* **a bodre**.
3. **casit,-da**: qu'a en abonde çò que cal per viure, se noirir, se vestir, se lotjar.
4. **bornhon**: caissa adobada per las abelhas *sin.* **brusc**.
5. **palencada**: barramenta de pals.
6. **randa, randal**: alinhament d'aubrilhons e d'aubres que separan doas pèças.
7. **s'aclatar**: baissar lo cap e se far pichon coma s'òm se metiá en bola.

remenar, de *se regardar*, deçà, delà, tot estirant lo còl per espiar. Se ditz que se sauta, que torne tombar d'un bocin naut e que las galinas lo vejan, s'anaràn *claure* per las espinas: lo poirián plan veire sens qu'aja atrapat res, çò que lo daissa tot pensatiu.

Se vòl emparar de qualques unas de las galinas que *paisson* davant el. *Aladonc*, s'avança, morre a ras de tèrra, e vei al caire de la randa un pal *englandat*[1]: dintra dins lo claus. A l'endrech que la palencada èra dubèrta, lo païsan aviá plantat de cauls. Rainart i ven, passa delà, s'i daissa tombar coma una massa per se far pas veire. Mas las galinas ne son espaurugadas, que l'an plan vist, e caduna se'n *calcina*[2].

Aquí que lo sénher Cantaclar, lo pol, torna dintrar dins lo claus entremièg dos pals que s'èra anat *alimenar*[3] dins la posca sus un *viòl*[4] còsta lo bòsc. Lor ven fièrament a l'endavant, patas emplumadas, cresta quilhada, e lor demanda per quina rason fugisson cap a l'ostal. Pinta, qu'èra la pus avisada, la que pondiá los uòus gròsses e que *s'ajocava* a la drecha del pol, li conta çò qu'arriba e li ditz:

— Avèm agut paur.

— De qué? Avètz vist quicòm?

— Òc-ben.

— E qué?

— Una salvatgina que nos pòt lèu far mal se partèm pas vistament del claus.

— Es pas res, o vos assolidi. Agetz pas paur, çò diguèt lo gal, rasseguratz-vos e demoratz aicí.

1. **englandat**: en marrit estat, afrabat.
2. **se calcinar**: aver de preocupacions a causa de quicòm o de qualqu'un.
3. **s'alimenar**: se jaire per l'èrba, per la posca o per la fanga e i far vira-revira.
4. **viòl**: caminòl.

— Per ma fe, diguèt Pinta, l'ai vista, vos'n doni paraula, l'ai vista de mos uèlhs.

— E cossí l'avètz vista ?

— Cossí ? Ai vist bolegar la randa e ai vist clarament remenar lo caul ont s'es amagada la bèstia qu'auriá lèu fach de manjar las nòstras.

— *Cala-suau*[1], innocenta ! respond lo gal. Tant ardit siá Rainart, jamai ausarà pas se rescondre aicí nimai i venir, ausariá pas s'i aventurar. Nòstra palencada es pas tan vièlha que Rainart la pòsca englandar. Sètz en securitat, o vos garantissi ! Per la sinceritat que vos devi, coneissi pas *pudís*[2] ni *guèine* qu'ausès dintrar dins aquel claus. Son pas que de *farivòlas*, tornatz aval !

Aquò dich, se'n torna a sa posca, mas es pas brica rassegurat, quita pas d'agachar de tot costat. Fa bona contenéncia, mas sap pas çò que li penja al nas. Se seriá pogut dobtar de quicòm, mas la cort es tan plan barrada ! Aviá pas paur de res, lo grand nèci ! Un uèlh dubèrt, l'autre clucat, una pata levada, l'autra drecha, s'es *pincat* a l'òrle d'una teulada. Coma èra aquí pincat, *arrendut* de cantar e de velhar, s'aconsomís. Tot fasent son sòm e dorment a son *agrat*, lo pol se metèt a somiar. Me prenguetz pas per un messorguièr : somièt, aquí la vertat vertadièra, aquò o podètz trobar dins l'istòria. I aviá sabi pas qué dins la cort barrada que li veniá al ras de la cara : a çò que li semblava – n'aviá una granda *estrementida* – teniá una pelissa rossa amb un *colet*[3] d'òsses e la li cargava de fòrça sus l'esquina.

Cantaclar es en grand torment d'aquel sòmi que lo trebola dins lo sòm, e s'estona bèlcòp de la pelissa, que lo còl es de travèrs e l'a cargada al revèrs. Lo còl lo sarra talament qu'aufega e se

1. **cala-suau** : cala-te, demòra tranquilla.
2. **pudís** : pichòta salvatgina carnivòra (fr. *putois*).
3. **colet** : partida del vestit al torn del còl.

desrevelha de la paur. Mas çò que mai l'estona es que la pelissa èra blanca jol ventre, e que la cargava pel còl, de tal biais qu'aviá lo cap en bas e la coa ensús. Lo sòmi lo fa *s'estrementir* e crei fèrme qu'es en perilh. A causa d'aquela vision que l'espauruga bèlament, se desrevelha e se remet. « Sant Esperit, ditz lo gal, garda-me d'èsser pres uèi, e ten-me sauve e fièr ! »

E aquí-lo que se'n torna a bèles passes, pas brica tranquille, e cor sens s'arrestar duscas a las galinas que s'èran mesas jols albespins. Crida a Pinta, que li fa grand fisança, la pren a despart e li ditz :

— Pinta, o vòli pas amagar, soi plan *desvariat*[1] e pensamentós ; ai bravament paur que qualque aucèl o salvatgina me prenga traitament e me faga lèu un grand mal.

— Anem ! ditz Pinta, mon car sénher, deuriatz pas parlar aital, avètz tòrt de vos *desturbelar*. Venètz aicí, cal que vos parle ! Per totes los sants que pregam, semblatz lo can que crida abans que la pèira tombe. D'ont vos ven aquela paur ? Anem, digatz-me que las avètz ?

— Qué ? respond lo gal, sabètz pas ? Veni de far un sòmi estranh. A costat del trauc, prèp d'aquesta granja, ai aguda una plan marrida vision e me'n vesètz tot palle. La vos contarai tota, e vos mentirai pas en res. Me sauriatz aconselhar ? M'a semblat dins lo sòm que sabi pas quina bèstia veniá a ieu, que portava una pelissa rossa fòrt plan facha, d'una sola pèça, sens talhants, e me'n vestissiá de fòrça. L'*orladura*[2] èra facha d'òs, tota blanca, mas èra plan dura, e la borra èra pel defòra. La pelissa èra facha de tala sòrta que la cargavi pel còl, mas la gardavi pas gaire : la cargavi e la quitavi còp sec après perque aviái la coa sus ieu. Es a aquel

1. **desvariat** : trebolat, un pauc perdut.
2. **orladura** : òrle, bordura d'un vestit.

moment que me soi desrevelhat e soi vengut aicí tot *desaubirat*[1]. Pinta, vos estonetz pas se lo còrs me tremòla e se *trampèli*[2], mas digatz-me que ne pensatz. Aquel sòmi me carcanha bravament. Per la leialtat que me devètz, sabètz çò que significa?

Pinta respond, e el li fa tota fisança:

— M'avètz contat vòstre sòmi, mas se plai a Dieu, serà pas jamai qu'una messorga. Pasmens, vos vòli plan respondre e vos'n saurai explicar lo sens. Aquela causa que vesiatz quand dormiatz, que portava una pelissa rossa e que vos desaubirava tant, aquò's lo guèine, al segur. O podètz plan comprene, a la pelissa rossa qu'aviá e que vos'n vestissiá de fòrça. Lo còl d'òsses, aquò's las dents que vos *engolaràn*. Lo còl qu'èra pas drech, que fasiá tan mal e qu'èra tant estrech, aquò's la gola de la bèstia que vos *closcarà*[3] *la cabeça*. Es aquí que dintraretz, al segur, e alara o veiretz, auretz la coa sus vos. Aital serà, de vertat, tant coma ieu desiri que Dieu m'assecorriga, ni aur ni argent vos'n *gandiràn*[4] pas. La borra virada defòra: vertat es que Rainart pòrta la pèl al revèrs, e mai quand plòu aigacis. Venètz d'ausir sens pèca la significacion del sòmi. O vos disi al segur, que *deçà mièjgjorn*[5], es çò que vos arribarà. Mas se me voliatz creire, nos tornariam virar, qu'es rescondut aval darrièr aquel bartàs, per nos *engarçar* e nos atrapar traitament, ne soi segura.

Quand agèt entenduda la responsa de Pinta, Cantaclar li diguèt:

1. **desaubirat**: fòrtament trebolat, incapable de reagir *sin.* **desturbelat**.
2. **trampelar**: s'estrementir, tremolar de paur o de freg.
3. **vos closcarà la cabeça**: vos trincarà lo cap coma se trinca lo clòsc d'una nose (**cabeça** es un aumentatiu trufaire de cap).
4. **se gandir**: se metre fòra dangièr, fòra perilh.
5. **deçà mièjgjorn**: abans que siá mièjgjorn.

— Pinta, ès complètament fòla de parlar aital. Dises que me prendràn per suspresa e que la bèstia que m'atraparà es dins lo claus. *Malasit*[1] siá cinc cent còps lo que te creirà! M'as pas dich res que me convenciga, cresi pas brica que *traga mal*[2] o qu'aquel sòmi me pòrte *malastre*.

— Sénher, ditz ela, Dieu vos ausiga! Mas se ne vira autrament que si vos ai dich, consenti sens contèsta d'èsser pas mai vòstra amiga.

— Cara amiga, ditz el, parlam pas d'aquò: aquel sòmi es pas qu'una farivòla.

Aquò dich, se torna solelhar a sa posca e se torna metre a gratar sens crentar que Rainart lai venga. Mas Rainart qu'*engarça* tot lo monde, tanlèu ausir aquel bruch, baissa lo cap e se ten suau. D'una pèira fa *coissinièra*[3] e se met a l'espèra d'aquí que las galinas sián apasimadas. Es savi, mèstre d'el, e estonablament astuciós. Alara, quand vei lo pol aconsomit, còp sec, s'apròcha. Rainart que fa traire mal tot lo monde e que ne sap fòrça en *enganas*, s'avança dapasset, lo morre al ras del sòl. Se Cantaclar se ten suau d'aquí que lo pòsca téner entre las dents, li farà regretar son jòc. Rainart que l'a plan en vista lo vòl amassar de sas dents, mas de la prèissa, manca son còp. Cantaclar se desvira e vei Rainart, que coneis plan, pincat sus un *femorièr*[4]. Aqueste, quand vegèt qu'aviá mancat son còp, se pensèt qu'èra plan *malastruc* e se metèt a soscar cossí poirà *guilhar*[5] Cantaclar. Se s'*afana* pas, son entrepresa es *bufèca*[6].

1. **malasit**: reprovat, condemnat per sas marridas accions.
2. **traire mal**: aver pensament per qualqu'un, per sa santat, sa securitat; se sentir en dangièr.
3. **coissinièra**: coissin gròs carrat, de pluma, que sosten lo cap quand òm es jagut.
4. **femorièr**: pila del fems tirat d'un estable (palha e bosa del bestial mesclats).
5. **guilhar**: engarçar, enganar en fasent passar per vertat çò qu'es fals.
6. **bufèca**: voida, qu'a pas de sens.

— Mèstre Cantaclar, çò ditz Rainart, fugigas pas, ajas pas paur, me regaudissi bèlcòp de te veire en santat, que sèm primièrs cosins.

Alara Cantaclar se sentiguèt rassegurat e tot *regaudit*, cantèt una cançoneta. Rainart diguèt :

— Mon plan car cosin, te sovenes de Cantaclin, ton brave paire, que t'engendrèt. Jamai cap de pol a pas cantat coma el. Aviá una tala votz, d'un ton tan clar, que se seriá poguda entendre a una lèga. Cantava talament doç, los dos uèlhs clucats, d'una votz tan segura ! A una lèga, s'ausissiá quand cantava e butava son refranh.

— Rainart, mon cosin, me volètz atrapar per rusa.

— Non pas aquò, çò ditz Rainart. Cantatz donc ara, e clucatz los uèlhs. Sèm d'una meteissa carn e d'un meteis sang : estimariá mai pèrdre una pata que de vos veire dins lo malastre, que vos e ieu sèm parents, nos *tangèm*[1] de prèp.

— Vos fau pas fisança, ditz Cantaclar. Tenètz-vos luènh de ieu e cantarai una cançon. I aurà pas un de mos cosins d'alentorn qu'ausiga pas clarament ma votz de *falset*[2].

E mon Rainart ne sorriguèt bèlcòp :

— *Aladonc*, cantatz, sénher cosin ! Veirai ben se tenètz de Cantaclin mon oncle.

E Cantaclar comencèt de cantar a plena votz, cantèt un coblet un uèlh clucat, l'autre dubèrt, qu'aviá grand paur de Rainart e sovent agachava de son costat.

— Aquò val pas res, faguèt Rainart, Cantaclin cantava plan autrament, d'una longa estirada, los uèlhs clucats, e l'aurián ausit de vint clauses alentorn.

Cantaclar crei que ditz la vertat, alara deslarga sa melodia, arderosament, los uèlhs clucats. Rainart, que pòt pas esperar mai

1. **se tànger, se tànher** : èsser parents (primièrs cosins, cosins al segond…).
2. **votz de falset** : votz bravament aguda.

sauta un caulet roge, arrapa Cantaclar pel còl e fugís tot regaudit d'aver trobada una presa.

La brava femna de la bòria qu'a dubèrta la pòrta de l'òrt vei lo guèine córrer per sos cauls e se met a l'acorsar per sauvar son gal. « Al guèine ! » crida a plec de gargamèla.

Los païsans que jogavan a la *sola*[1] quand l'ausiguèron cridar venguèron de son costat. « Aquí, lo guèine ! » cridèron.

Ara Cantaclar es en perilh se tròba pas una astúcia o una rusa.

— Qué ? çò ditz, sénher Rainart, ausissètz pas çò que vos cridan los païsans, e cossí *s'escanifran* contra vos ? Constant vos acorsa, lançatz-li una de vòstras *burlas*[2] en passant per aquela pòrta ! Quand dirà « Rainart l'empòrta ! » li diretz « Que vos agrade o non ! » e lo poiretz pas desvariar mai.

I a pas de savi que non faga lo fòl un jorn. Aqueste còp, aquò's Rainart que *guilha* tot lo monde que foguèt guilhat. Lor cridèt a plena votz :

— Que vos agrade o non, lo preni !

Lo pol, e mai foguès al darrièr *badalh*[3], quand sentiguèt los caisses de Rainart se dessarrar, alategèt, s'enfugiguèt e volèt sus un pomièr. Rainart, el, es al pè d'un perièr, renós, vergonhós, moquet que lo pol li aja escapat, e Cantaclar se ritz d'el :

— Rainart, que ne disètz ? Que pensatz d'aqueste monde ont vivèm ?

La canalha s'estrementís e tremòla de guerlhesa :

— Malasida siá la boca que cèrca *bregas* a l'ora de se calar.

1. **sola** : ancian jòc ont lo balon de cuèr emplit de fen o de bren se lança amb la man o amb lo pè.
2. **burla** : paraula o prepaus trufaire amb l'intencion d'amusar e de far rire al despend de qualqu'un.
3. **al darrièr badalh** : a la darrièra extremitat, a mand de morir.

— Aital siá, fa lo pol, es çò que vòli! Que la marrida gota crèbe l'uèlh d'aquel que s'aconsomís a l'ora de velhar. Cosin Rainart, fa Cantaclar, degun se pòt pas fisar de vos. Al diable vòstre cosinatge, m'a cujat portar grand mal. Rainart, *traite* que sètz, anatz-vos'n! Se vos atardivatz, i perdretz vòstra pelissa.

Rainart qu'èra sabent en parladissas ne volguèt pas dire mai; se'n torna sul pic sens pausa ni repaus. Aganit, *ablasigat*[1], fugís per un caminòl dins la *bartassalha*[2] sus l'òrle d'un camp. *Aclapat*, *se demingra*[3] d'aver daissat lo pol li escapar, n'es tot dolent e apensamentit.

1. **ablasigat**: prigondament tocat e aclapat moralament o fisicament.
2. **bartassalha**: bartasses abondoses.
3. **se demingrar**: se reprochar fòrtament quicòm, ne pèrdre coratge o ne venir malaute.

tres

Rainart, Tibèrt e l'*iala*

Que se thieb' estoit chargies
Tant seroit il pl' tost plaisies
Et mais se prenoit il deffendre
Si li a faut landoulle prendre
Thieb' en fu durement lies
L'andoulle prest come affaities

L'un des chiefs adhert pla bouce
Puis la balance si la couche
Dessus son coul honestremet
Et la prenoit mlt gentrement
Mr. saues que nos ferons
Quat nos en cel tertre uenros
Ou uees celle croix fichiee
La sont nre andoulle mengiee
Se nuel plus auat la porons
Mais la nous en deliurerons
La ne nos porra nul mal faire
Pource nos y faut il bon traire
Mr de tout ce neust cure
Mais thieb. mlt gist a leure
Se en ua deuant tout le chemin
Ons qs de course ne prist fin
Tant qui est ala croix uenus
Renars en fu tous esperdus
Qui sappercoit de la boidie
Il mlt haute uoix li escrie
Thiebert faut il or mattendes
Et dist thieb. ne uous doubtes
Que ie ne pense se bien nom
Mais siuques moy a cirron

Thiebers ne fu pas a aprendre
Bn sauoit mot ⁊ descendre
Aux ongles ala croix se prent
Sus est montes isnellement
Dessus lun des bras est assis
Renars fu dolens et pensis
Qui uoit que. thi. moque la
Thieb. faut il ce que sera
Fiant dist. thi. se bien nom
Mais uenes sa si mengerons
Voir ie ny prendre monter
Que tost me prendre greuer
Mais faites grant cortoisie
Que uous ne megies ma prie
Si seres de ure foy quittes
Mr. que est ce que uous dites
Il semble que uous soyez yures
Je nou ferai pr. c. luures
Si feres uoir se uous uoles
Sire thieb que bien saues
Que uo mauez uo foy pleiue
De porter loial compaignie
Pour dieu acquittes ure foy
Jou ferai dit thieb p foy
Compaigs nauras ia tat bru
Que ala terre cien nous ru

tres

Rainart, Tibèrt e l'*iala*[1]

Rainart, que ne sap fòrça en rusa, e qu'èra bravament aganit s'encamina tot badalhant per un *viòl*[2]. Tibèrt lo cat s'èra pas mainat d'el deçà se trobar *pres a sos laces*[3]. Quand Rainart lo vei, totas las carns li tremolan de *cobesiá*[4]. A granda enveja de l'atrapar: se vòl venjar d'el que lo butèt dins lo *tracanard*. Mas daissa pas conéisser res, fa lo semblant de li voler pas que de ben.

Alara Rainart li parlèt aital:

— Tibèrt, çò faguèt, quin vent vos mena?

E Tibèrt de partir a *fujas*.

— Anem, Tibèrt, fa Rainart, vos enfugiguetz pas, agetz pas paur. Arrestatz-vos e parlem totes dos. Sovenètz vos de vòstra promessa. Que crentatz que vos faga? Agetz pas pensament; non plaga a Dieu que jamai siá pas de paraula. Jamai uèi seriái pas passat per aquel viòl agèssi pas volgut i vos trobar, que me voliái aquitar de mos engatjaments. Mèstre Tibèrt, sètz pas pensamentós de téner los vòstres tot parièr?

Tibèrt se revira, s'arrèsta, *se regarda* devèrs Rainart, e se met a s'agusar las arpas. Fa veire clarament que s'aprèsta per se parar bèlament se Rainart bolèga un quite det. Mas Rainart que

1. **iala**: budèl emplit de budèls, de lard e de carn de pòrc fr. *andouille*.
2. **viòl**: caminòl.
3. **laç**: dispositiu fach amb un crin en anèla que forma un laç corredor per prene lapins o lèbres *fig*. **èsser pres al laç de son adversari**: èsser victima de la rusa, dels calculs de son adversari.
4. **cobesiá**: fòrta enveja de quicòm e desir de se n'emparar.

badalha d'aganiment se trufa de batalha. Pensa a tota autra causa. Rassegura bèlcòp Tibèrt:

— Tibèrt, çò ditz, es pas de creire quant de marridas gents i a dins aqueste monde. Se vòlon pas ajudar los unes los autres; cadun cèrca a *engarçar autrú*[1]. Se tròba pas mai de leialtat dins cap d'òme nascut de maire. E pasmens es causa provada que lo qu'entrepren d'*enganar* los autres finís per n'endurar lo *castigament*. Vos disi aquò a causa d'un tal *presicaire*[2], nòstre compaire Isengrin, que darrièrament dintrèt dins los òrdres. Fa pas gaire encara, comptava engarçar qui l'aviá engarçat. Es per aquò que vòli pas èsser *traite*, que totjorn òm n'a pas que marrida paga. A enganar e a far lo mal, vesi pas degun tirar res de bon: lo *malastre còrcache*[3] los traïdors que jamai auràn pas mon amistat. Pasmens me soi mainat qu'òm es pas res, e malurós, quand òm se pòt pas tirar d'afars solet. M'agèretz lèu abandonat l'autre jorn quand me vegèretz condemnat a mòrt crudèla. Mas non, ai tòrt, que n'èretz *marrit*[4], de segur. *Aunit*[5] siá lo que ne dobtarà! *Ni per tot*[6], anem, francament, digatz-me la vertat: n'avètz pas agut un grand *marriment*[7] de me veire a la tortura quand tombèri dins lo tracanard, que los cans m'*afalcavan*[8] e que lo païsan levava la *destral* per m'escapitar? Me voliá tuar, de segur, mas sachèt pas *clapar* coma cal e encara ai la pèl sus ieu.

— Me'n regaudissi fòrça, respond Tibèrt.

1. **autrú**: totas las personas autras que se meteis.
2. **presicaire**: persona que fa la leiçon als autres.
3. **còrcachar**: cachar sul còr *fig.* se ditz de quicòm que vos procupa fòrça, que vos fa patir.
4. **n'èretz marrit**: n'èretz desolat, triste.
5. **aunit siá lo que ne dobtarà**: vergonha al que ne dobtarà.
6. **ni per tot**: malgrat tot.
7. **marriment**: estat de grand malcontentament e de granda pena.
8. **afalcar**: perseguir e assalhir qualqu'un.

— Ne soi solide, ditz Rainart.

— Mas, que foguèt aquò, mèstre Tibèrt ? Me butèretz exprès ? Vertadièrament, tot vos siá perdonat ; vos parli sens *guerlhesa*[1]. Cèrtas, o diriatz pas se o aviatz fach exprès, e cresi pas que degun o faguèsse. Ne parlem pas mai ara.

Tibèrt s'excusa mòlament, que se sent colpable envèrs el, mas Rainart, que l'autre o vòlga o non, rebuta *perfidament*[2] son dire. Tibèrt sap pas qué li respondre. Rainart tornarmai li jura de li èsser leial d'ara enlà e Tibèrt s'engatja tornarmai per el. An confirmada la *pacha*[3] coma cal, mas serà pas de longa durada : vertat es que Rainart jamai tendrà pas paraula e Tibèrt serà pas lo darrièr a li far una guerlhesa se i vei son profièch. Totes dos se'n van pel meteis camin. Pas un que non *còrfaliga*[4], qu'an granda e òrra fam.

Mas aquí que, meravelhós rencontre, tròban una iala bèla sus la *broa* del camin, per una *arada*[5]. Rainart la pren, bèl primièr, e Tibèrt ditz :

— Dieu m'ajude ! car companh Rainart, ai drech a ma part !

— Pensi ben ! çò ditz Rainart, qual vos vòl panar vòstra part ? Vos ai pas jurada leialtat ?

Tibèrt se fisa pas gaire de çò que Mèstre Rainart li pòt jurar :

— Alara, companh, mangem-la !

— Non pas, fa Rainart. Se nos arrestàvem aicí, seriam pas tranquilles. Emportem-la pus luènh.

— D'acòrdi, çò ditz Tibèrt quand compren que pòt pas far autrament.

---

1. **guerlhesa** : caractère d'una persona guèrlha que cèrca a vos enganar en ganhant vòstra fisança.
2. **perfidament** : d'un biais ipocrita e marrit.
3. **pacha** : acòrdi, convencion entre doas personas o mai.
4. **còrfalir** : se trobar feble, prèst a estavanir de fam, de lassièra, o de paur.
5. **arada** : camp laurat.

Rainart èra mèstre de l'iala. La ten sarrada entre las dents, pel mièg, e cada mitat pendòla d'un *latz* e de l'autre, parièrament: la vòl pas portar autrament. Tibèrt se desespèra de veire Rainart l'emportar. S'apròcha d'el e li ditz:

— Quin maladrech que sètz! Cossí la portatz, aquela iala? Vesètz pas que la solhatz de la trigossar per la posca e la metètz tota bava dins vòstre cais. N'ai lo còr tot en *soslèu*[1]. Podètz èsser segur d'una causa: se la portatz longtemps aital, la vos daissi tota. Ieu, la portariái tot autrament.

— E cossí? demandèt Rainart.

— Balhatz-la me e veiretz. Ça que la, es normal que vos solatge, que sètz vos a l'aver vista lo primièr, ajustèt Tibèrt.

Rainart se garda de lo contradire, qu'en i soscant plan, se ditz que s'es cargat, Tibèrt s'alassarà pas que mai, e que la li poirà tornar prene pus lèu. Aquí perqué daissa Tibèrt emportar l'iala. Tibèrt n'es pas pichòtament *regaudit*: atrapa l'iala delicadament a la boca per un cap, la balança e adrechament la se fa tombar sus l'esquina. Puèi se vira devèrs Rainart:

— Companh, li ditz, aquí cossí portaretz l'iala quand serà vòstre torn, qu'aital rebala pas per la posca, la solhi pas amb la boca e la pòrti pas cossí que siá. Merita ben qu'i *permegem*[2]. Ara, anam contunhar duscas a aquel *tèrme*, aval, que i vesi una crotz i se quilhar. Mangem-i nòstra iala. Es pas la pena d'anar pus luènh; descarguem-nos'n aval puslèu. Enlà, aurem pas res a crentar, que de tot costat, poirem veire venir los que nos voldrián mal; çò melhor es de lai anar.

Tot aquò li seriá estat egal, a Rainart, mas aquí que Tibèrt part davant el sul camin, al mai córrer, duscas a la crotz. Rainart que

1. **soslèu**: enveja de vomir; sensacion fisica de desgost.
2. **permejar**: far plan atencion, prene de precaucions.

se tracha de la rusa de Tibèrt n'es tot *enferonit*, e li crida a plec de garganta:

— Companh, esperatz-me ça que la!

— Rainart, fa l'autre, agetz pas paur! Tot anarà plan, anem! Seguètz-me, e al galaup!

Tibèrt aviá pas besonh de leiçons, sabiá montar e davalar. En s'arrapant a la crotz amb las arpas, l'escala *al brutle*[1] e se sèi sus un dels braces. Rainart que sap que l'autre l'a engarçat, es *laguiós* e contrit.

— Tibèrt, çò ditz, que vòl dire aquò?

— Tot va plan. Montatz e manjarem.

— Serà pas de bon far, ditz Rainart. Davalatz puslèu, vos, Tibèrt.

— Deuriatz saber çò que merita aquela iala, qu'es causa santa, e qu'òm la deu pas manjar que sus una crotz o dins una glèisa. La cal tractar amb grand reveréncia.

— Ara n'i a pro! ditz Rainart, gitatz ma part per tèrra!

— Es òrre çò que disètz! respond Tibèrt. Sètz pièger qu'un *erètge*[2] de me demandar de gitar çò qu'òm deu pas desonorar. Per ma fe, tant qu'agèssi begut, la gitariái pas per tèrra, que fariái un *sacrilègi*[3]! Es una causa santissima dins nòstra religion: s'apèla Iala, o sabètz ben, n'avètz pro ausit parlar. Ara, vos vau dire çò que faretz: vos'n passaretz per aqueste còp, e vos prometi en tota bona fe que la que trobarem lo còp que ven, serà per vos, me'n balharetz pas una quita *brigòta*.

— Tibèrt, Tibèrt, diguèt Rainart, te tornaràs trobar per mos passes. Alara, se te plai, gita-me'n un *bricon*.

---

1. **al brutle**: en grand prèissa, plan viste.
2. **erètge**: persona que sosten un corrent religiós considerat non ortodòxe.
3. **sacrilègi**: acte ofensant contra un luòc, un objècte sacrats o particularament dignes de respècte.

— Es pas de creire ! çò ditz Tibèrt, podètz pas esperar que nos'n venga una de tendra que vos revendrà al segur ? Trobatz pas bona l'abstinéncia ?

Tibèrt daissa aquí son *plaidejar* e se met a manjar l'iala. Quand Rainart lo vei que la manja, los uèlhs li venon trebols.

— Rainart, li fa Tibèrt, me regaudissi bèlament que ploretz per vòstres pecats. Dieu que sap vòstra repenténcia vos'n acòrde la peniténcia !

— Ara n'i a pro ! ditz Rainart. Ça que la, tornaràs davalar, almens quand auràs set. Te caldrà ben passar còsta ieu.

— Sabètz pas cossí Dieu m'es amic *afogat*, çò ditz Tibèrt, ai al ras un clòt que m'escantirà la set de primièra : a plogut n'a pas gaire, i demòra pro aiga, un *blachinat* al mens, e ne beurai coma s'èri a l'ostal.

— Pasmens, ditz Rainart, tard o d'ora, davalaretz ben.

— Non pas de qualques meses, çò ditz Tibèrt.

— Si ben, ditz Rainart, abans que sèt ans ajan passat.

— Mas o avètz pas jurat !

— Juri de téner lo sèti tant que t'aurai pas prisonièr, ditz Rainart.

— Seretz servicial del diable, ditz Tibèrt, se respectatz pas lo *jurament*[1] qu'avètz fach. *Aladonc*, juratz sus la crotz, que lo jurament serà pus fèrme.

E Rainart ditz :

— Juri que partirai pas d'aicí deçà lo tèrme vengut. Ara, me devètz creire.

— N'avètz pro fach, ditz l'autre. Mas una causa me fa *traire mal*[2] e n'ai grand pietat : vos avètz pas manjat encara, e vos va

1. **jurament** : afirmacion solemna de dire la vertat al tribunal, de respectar un engatjament, una pacha.

2. **traire mal** : aver pensament per qualqu'un, per sa santat, sa securitat.

caler *junar* sèt ans. Poiretz endurar tant de temps ? Vos podètz pas desdire, vos cal téner vòstre jurament e l'engatjament qu'avètz pres.

— Agetz pas *lagui* per ieu, fa Rainart.

— Alara, me cali, respond Tibèrt. De segur, vos'n parlarai pas mai. Me devi calar, es çò que cal, mas, vos, gardatz-vos de partir d'aicí.

Tibèrt se cala e manja. Rainart tremola e *tressusa*[1] de *cobesiá* e de pura colèra. Coma es dins aquel martire, ausís una causa que lo fa traire mal. Un *cadèl*[2] qu'aviá sentida sa traça li japa de luènh. De segur, cal que parta d'aquí se i vòl pas daissar la pèl que tota la *chinareda*[3] seguiá lo cadèl qu'aviá flairada la pista. Enlà, lo caçaire s'arrèsta, parla als cans per los *escometre*.

Rainart quilha lo cap :

— Tibèrt, çò ditz, de qué ausissi ?

— Esperatz un pauc, ditz Tibèrt, e boleguetz pas : es una doça melodia ; son de monde que passan apr'aicí. Venon pel campèstre, e avançan per randals e romegasses en cantant messas e matinas ; après cantaràn l'ofici dels mòrts e adoraràn aquela crotz. I vos cal anar *a tot pèrdre*, estant que sètz estat prèire, un còp èra.

Rainart que sap que son de cans compren qu'es pas res de brave per el. A a l'idèa de *fumar*[4]. Quand Tibèrt lo vei se levar li ditz :

— Rainart, perqué far vos vesi aprestar aital ?

— Me'n vòli anar d'aicí.

— Vos'n volètz anar d'aicí ? Per Dieu, e cossí ? Sovenètz-vos de vòstre jurament e de l'engatjament qu'avètz pres. Non pas, i

1. **tressusar** : (de *susar*) susar fòrça.
2. **cadèl** : can jove, canhòt.
3. **chinareda** : tropa de cans que caçan ensemble.
4. **fumar** : s'enfugir, partir al brutle.

anaretz pas; demoratz aicí, es un òrdre. Per Dieu, se partètz, ne deuretz respondre, o vos garantissi, a la cort de Nòble que i seretz acusat de vos èsser *perjurat*[1], e en mai, d'aver pas tenguda paraula. Vòstra *feloniá*[2] serà dobla! Avètz jurat de téner lo sèti sèt ans, i vos sètz engatjat, n'avètz fach lo jurament e vos esquilhatz coma un scelerat que sètz en vos enfugissent tre lo primièr jorn. Soi tot plen d'acòrdi amb aqueles cans. Se n'avètz la mendre paur, puslèu que de cometre un tal sacrilègi, lor donarai de garantidas per vos e obtendrai d'eles una trèva.

Rainart lo daissa e contunha son camin. Los cans que l'an vist se lançan a l'acorsar, mas *de badas*[3]: Rainart coneissiá talament plan lo país qu'èra impossible de l'atrapar. *Se gandís sens mordissal*[4], mas *aclapa* Tibèrt de menaças e jura de l'atacar se jamai ven a lo trobar. La guèrra es declarada e vòl pas mai ni patz ni trèva.

1. **se perjurar**: traïr lo jurament qu'òm a fach.
2. **feloniá**: desleialtat, traïson d'un vassal per rapòrt a son senhor.
3. **de badas**: sens succès, per res.
4. **se gandís sens mordissal**: escapa als cans sens se far mordir, sens se far gafar.

quatre

Cossí Rainart faguèt *tonsurar* Isengrin

Si les acouuers dou terrier
Et puis se rest ales couchier
Nuls ne sceut nés de son agait
Ne dou laurecan quil ha fait
Si li chea par auenture
Bien retraict a sa nourriture
Lendemain apres les matines
Qui tant aime gelines
De lun dieux lest desgeunes
Puis en cloistre retournes
Le tiers mengea qui nis nel sousti
Al quart mengier qui pl' ny ousti
J. freres qui par la passoit
Qui choisir et apperchoit
Qui amenait le dist au couuent
Qui en ouist honte mit grant
Qui leur en uoloit droit faire
Mais adant albe ne puist plaire
Qui auoit mengie un corbel
Si ne len estoit mie or bel
Al renart ont tolu les draps
Tant ouist mangie qi tu fu gras
Ne demandoit ne pl' ne mais
Mais quil fuist mis hors de lor mais

Mit dure mit grant uoie a faut
Car li ordres pit ne li plaist
Tournes sen est tout son chemin
Al noir greuera ysengrin
Li moine lont mis en la uoie
Tous soulz se ua nis nel conoie
Mit menache ses anemis
Et par paroles et par dis
Sa teste iure et sa corone
Et le lire. s. pere de rome
Et la belle dame honoree
Que ia ceste nuert pardonnee
Al ysengrin ne a thiebert
Mais il ha tant mal soffert
Connel est ennui la uoie
Quant il le uoit mit seuelmaie
Lors seseure ues le rendus
Que nos demens auoir pendu
Li deable len firent issir
Li moine nel puecent soffrir
Il na talent de rampronner
Ains se repust tost a aler
Droit est uenus a sa tasniere
Si a trouue sa feme chiere
Quant el le uoit gitt uoie en ha
Ses. y. bras au coul li gitta

Mais mit gitt duel auoit chu
De ce quy sengrin lousti uaincu
Li enfant ont uoie mit grant
Quant leur pere uoient uiuant
Puis qil est sains repaires
Chaucais en est uoians et lies

quatre

Cossí Rainart faguèt *tonsurar*[1] Isengrin

Coma fasián còire e rostir las anguilas, aquí qu'arriba monsénher Isengrin, qu'aviá *landrat*[2] per tot lo campèstre dempuèi lo matin sens poder atrapar res. Èra *adelit*[3] *a dicha* de *junar*, que la passa èra marrida. Dintrèt dins un *eissart*[4], just davant lo castèl de Rainart e vegèt la cosina fumar. Rainart aviá fach alucar un fuòc ont rostissián las anguilas e èran sos filhs que viravan las *astilhas*[5]. Isengrin n'aviá sentit lo *fum*[6], que i èra pas acostumat, e se metèt a *saufinar* e a s'esperlecar las mostachas. Las auriá presas de bon còr, li agèsson volgut dubrir la pòrta. Se sarra d'una fenèstra per agachar que pòt èsser. Sosca cossí far per dintrar aquí dedins : o pregària, o menaça ? Mas sap pas qué far, qu'es pas l'*anar*[7] de Rainart d'escotar las pregàrias.

Isengrin se sèi sus un *tanc*[8], los caisses li dòlon de badalhar d'aganiment. Cor deçà, cor delà, agacha aicí, agacha alà, mas tant que cèrque, impossible de metre un pè dedins sens donar

1. **tonsurar** : recebre la tonsura quand òm ven monge o prèire : lo pel es rasat en rond sus la clòsca.
2. **landrar** : anar d'un costat e de l'autre, sens direccion precisa.
3. **adelit** : sens fòrça, feble d'aver pas manjat.
4. **eissart** : tèrra que ven d'èsser desbosigada per la metre en cultura.
5. **astilha** : bròca ont s'espinta de tròces de carn o de peis per los far rostir sus una grasilha.
6. **fum** : la sentor agradiva de la carn o d'una mangisca que còi.
7. **l'anar d'una persona** : lo caractère, lo temperament, lo comportament.
8. **tanc** : partida de l'arbre copat que demòra en tèrra ; soca.

o prometre quicòm. A la perfin, decidís d'anar pregar son compaire que li done, per l'amor de Dieu, un pauc o bèlcòp de son manjar. Alara li crida per un trauc:

— Sénher compaire, dubrissètz-me la pòrta! Vos pòrti de bonas novèlas. Cresi que fòrça vos regaudiràn.

Rainart l'ausís e lo reconeis plan, mas de tot aquò se'n *chauta* e fa lo sord. Defòra, Isengrin, que se n'estona, e qu'es tormentat e *cobés*[1] de las anguilas torna dire:

— Dubrissètz, car sénher!

Alara Rainart se met a rire e li demanda:

— Qual sètz?

— Soi ieu, respond l'autre.

— Qual, ieu?

— Vòstre compaire.

— Cresiam qu'èra un *raubaire*.

— Non pas, dubrissètz!

— Esperatz, que los *monges* ajan manjat, que son a taula.

— Qué? I a de monges, aicí?

— De *canonges*[2] puslèu, son de l'òrdre de Sant Tiron, vos mentirai pas sus eles, que soi dels lors.

— *Nomine Dame*[3], fa lo lop, m'avètz dicha la vertat?

— Òc, per la santa caritat.

— Alara, donatz-me la *retirada*[4]!

— Auriatz pas res per manjar.

— Digatz-me, avètz pas de qué?

1. **cobés**: qu'a una plan fòrta enveja de quicòm e desira se n'emparar.
2. **canonge**: prèire que fa partida del capítol d'una glèisa catedrala o collegiala.
3. ***Nomine Dame***: latin trufandièr per *in nomine Domini* que significa «al nom de Dieu».
4. **donar la retirada**: far manjar e jaire qualqu'un.

— Per ma fe, es aquò, respond Rainart. Mas daissatz-me vos demandar: sètz vengut mendicar?

— Non pas ges, soi vengut veire cossí anàvetz.

— Impossible, respond Rainart.

— E perqué? çò ditz lo lop.

— Es pas lo moment, çò ditz Rainart.

— Digatz-me, es pas de carn que manjatz?

— Vos trufatz, çò ditz Rainart.

— Alara, que manjan vòstres monges?

— O vos dirai sul pic. Manjan pas de formatges mòls mas de bon peis gras. Sant Beneset nos comanda d'aver pas pus marrit manjar.

— O sabiái pas brica, mas donatz-me la retirada, uèi sabi pas ont anar.

— Calatz-vos! Degun s'es pas monge o ermita çai pòt pas aver la retirada. Anatz-vos'n e pas mai!

Quand l'ausís, Isengrin compren ben que, qué que diga, dintrarà pas dins l'ostal de Rainart. Que volètz? Calrà ben qu'endure son mal. Pasmens li demanda:

— Lo peis, es un bon manjar? Alara, balhatz-me'n un talhon. O disi solament per las tastar, mas es una bona *endevenença* qu'aquelas anguilas sián estadas pescadas e despeladas se ne denhatz manjar!

Rainart, qu'èra mèstre en *guerlhesa* prenguèt tres talhons d'una anguila que rostissiá sus la brasa. Es plan cuècha e la *meulha* se desfà e *se desbrena*[1]. Ne manja un e pòrta l'autre al lop que l'espèra a la pòrta. Alara li ditz:

— Compaire, avançatz-vos aicí, e prenètz, per l'amor de Dieu, aquela *pitança* dels qu'an fisança que seretz monge un jorn.

1. **se desbrenar**: se desfar tant, que los tròces son pichonèls coma de brigòtas de pan.

— Sabi pas encara cossí ne virarà per ieu, respondèt Isengrin. Benlèu aital serà, mas la pitança, car mèstre, balhatz-me la còp sec.

Rainart la li balha, l'autre la pren e dins un virat d'uèlh l'a *engolada*. N'auriá manjat plan mai encara. Rainart li demanda:

— Que ne pensatz?

Lo goludàs tremòla e s'estrementís, *friuta*[1] del *golarditge*[2] que lo devòra:

— Solide, sénher Rainart, seretz plan pagat d'aquò, mas balhatz-me'n un talhonet encara, pas qu'un, estimat compaire, per m'*encorar*[3] a dintrar dins vòstre òrdre.

— Per mas bòtas, ço ditz Rainart tot plen de marrit voler, se vos voliatz far monge, fariái de vos mon mèstre, que ne soi solide, los superiors vos elegiràn *prior*[4] abans Pentacosta, o *abat*.

— Venètz de vos trufar de ieu?

— Non pas, car sénher. Sus mon cap, ausi vos dire que *marcariatz plan*[5] quand auriatz cargada la rauba sus vòstra pelissa grisa. I auriá pas de monge tan supèrbe dins la Glèisa.

— Auriái de peis a *refòfi*[6], que me remetèssi del mal que m'a *adelit*?

— Tant coma ne poiriatz manjar, solide, li respond Rainart. Anem, fasètz-vos tonsurar e copar e rasar la barba!

Isengrin se metèt a rondinar quand ausiguèt parlar de se far rasar:

— I a pas mai a far, compaire, *destrigatz*-vos de me rasar!

— Auretz larga e granda tonsura, tanlèu l'aiga siá plan cauda! *rebèca* Rainard sul pic.

1. **friutar**: manifestar un grand contentament.
2. **golarditge**: lo fach de manjar excessivament e de ne voler totjorn mai.
3. **encorar**: donar l'enveja a qualqu'un de far quicòm; encoratjar.
4. **prior**: assistent de l'abat qu'es lo superior d'un monastèri.
5. **marcar plan**: presentar plan, aver d'elegància.
6. **refòfi (a)**: en abondància *sin.* **a bodre**.

Anatz ausir contar un polit torn! Rainart monta l'aiga sul fuòc e la daissa bolir coma cal, puèi torna a Isengrin e li fa passar lo cap per un trauc al ras de la pòrta. E Isengrin estira lo còl. Rainart, que ne reven pas del *necitge*[1] del lop, li escampa *de vam* l'aiga bolhenta sul cap. S'es condusit en plan marrida bèstia! Isengrin se brandís, grimaceja e fa mala cara. De reculons, se trai en rè e crida:

— Rainart, soi mòrt, que lo *malastre* vos *aclape*[2] uèi, m'avètz facha una tonsura tròp bèla!

Rainart li tira una lengassa d'un brave mièg pè:

— Sénher, sètz pas lo sol a l'aver aital, que tot lo convent l'a parièra.

— Soi solide que mentisses, ditz Isengrin.

— Non pas brica, sénher, vos agrade o non, mas per aquesta primièra nuèch, vos deuretz sometre a una espròva, qu'es çò que nos impausa la règla de Sant Beneset.

— Farai de bon còr çò que demanda l'òrdre, respond Isengrin. Auriatz tòrt de ne dobtar.

E Rainart fa jurar a Isengrin que lor farà pas tòrt e que se condusirà segon son desir. Rainart n'a tant fach e tant dich qu'a fach *pèrdre* l'*èime*[3] al lop. Alara sortiguèt per un *bojal*[4] qu'aviá fach darrièr la pòrta e anèt trobar Isengrin que se plangiá amargament d'èsser rasat de tan prèp, que li demorava pas ni pèl ni pel. Sens parlar mai ni esperar, totes dos se'n anèron d'aquí, Rainart davant, l'autre darrièr, duscas qu'arribèron al ras d'un *pesquièr*[5].

1. **necitge**: bestium, manca d'intelligéncia.
2. **aclapar**: tombar sus qualqu'un e lo metre sens fòrça (malautiá, malastre).
3. **pèrdre l'èime**: pèrdre la rason, lo dicerniment.
4. **bojal**: pichòta dubertura dins una paret.
5. **pesquièr**: sèrva d'aiga viva ont lo peis pòt viure.

cinc

Cossí Rainart faguèt pescar las anguilas a Isengrin

Tant ha renart dit et conte
Ysengrin ha bñ assote
Puis sen issi par une traute
Que derriere la porte auoit fete
Et uint a . y. tout droit
Ou durement se complaidoit
De ce quil lauoit si pres ueis
Estes les uous damd tournes

Renart deuant ⁊ cil apres
Tant que il suit du uiuier pres
Ce fu un peu deuant noel
Que on met les bacons en sel
Il ceil fu clers et estoiles
Et li uiuiers fu euiales
Ptout le uiuier glace estoit
Fors tant cil ptius yauoit
Ou menoit boire le uillain
Ses bestes au soir ⁊ au main
Vn seel yauoit laissie
Il a suit ueiu tuit estaissie
Renars son cõpere appella
Sire dist il traiies uous sa
Cens ha plente de poissons
Ves a lengin a quoy prenons
Les anguilles ⁊ les barbiax
⁊ autres poissons lõs ⁊ biaux
Dist . y. sire renart
Or le prenes de lune part
Si ie me laches ala coe
Renart le prent et si li noe
Entour la coe iuier quil puet
Frere fait il or uous estuet
Qil si saigement acontenir
Pour les poissons faire uenir

Le seel ha ou guei lancie
Vn seel ou poisson fichie
Qui bñ estoit pres de la riue
Il nestoit mie daubespine
Qil fu aise nil estoit lies
Son groig tenoit entre les pies
Tant qil uoie que il face
Et . y. fu sur la glace
⁊ li seaux en la fontaine
Plais de glacõs en lõne estraine
Il ceaue cõmence a englacier
Et li seaux a enlacier
Qui ala coe estoit iouts
De la glace est cormontes
Ysengrin le ueult sourfaucier
Et le seau alui saucier
Mais il ne sen soult tãt peier
Que alui le peult mener
En maitre guise si essaie
Il ne sait que faire . mais selmaie
Renart a pris a appeller
Que il ne se peult plus celer

cinc

Cossí Rainart faguèt pescar las anguilas a Isengrin

Èra un pauc abans Nadal, quand se met los cambajons a la sal; lo cèl èra clar e estelat e lo *pesquièr* ont Isengrin deviá pescar èra tan gelat que i se seriá pogut dançar dessús: i aviá solament un trauc dins lo glaç que de païsans l'avián fach per i menar beure e se desgordir, cada ser, lor bestial. I avián daissat un *ferrat*[1]. Es aquí qu'arribèt Rainart, morre al sòl; agachèt son compaire e li diguèt:

— Sénher, venètz apr'aicí, es aicí que i a tot plen de peis e aquí l'aplech que ne pescarem las anguilas, los *barbèls*[2] e autres polits e bons peisses.

— Fraire Rainart, ditz Isengrin, prenètz-lo per un costat e estacatz-lo me solide a la coa.

Rainart lo pren e lo li nosa a la coa tan plan que pòt.

— Fraire, li ditz, ara vos cal esperar tranquillament, que los peisses çai vengan.

Aquò dich, se *claus* dins un bartàs, lo morre entre las patas, per tal de veire çò que farà lo lop: Isengrin es sul glaç e lo ferrat, dins lo trauc, es ras de glaçons. L'aiga comença de gelar e lo glaç pren tot lo torn del ferrat estacat a la coa d'Isengrin, e la coa que trempa dins l'aiga gelada es presa dins lo glaç. Isengrin entrepren de se levar, pensa remontar lo ferrat. Ensaja de cent biaisses, sap

1. **ferrat**: recipient per posar o portar d'aiga.
2. **barbèls**: peisses.

pas mai qué far, *se calcina*[1]. Se met a cridar a Rainart, vòl pas demorar aquí pus *bèl brieu* ara que l'auba clareja.

Rainart quilha lo cap, l'agacha, *regassa*[2].

— Fraire, çò ditz, *daissatz-estar* lo *prètzfach*[3]. Anem-nos'n, amic car, avèm atrapat bèlcop de peis.

— Rainart, li fa, n'i a tròp ! N'ai atrapat talament que sabi pas quant n'i a.

E Rainart se met a rire e li ditz tot net : « Lo que tot o vòl, tot o pèrd ».

La nuèch morís, l'auba clareja e lo solelh matinal se lèva. Los camins èran blancs de nèu e Monsénher Martin de las Granjas, un pichòt senhor plan *casit*[4] que demorava sus la riba de l'estanh, èra levat, e son *ostalada*[5], tota en jòia e *alègra*[6]. Prenguèt lo còrn, apelèt los cans, comandèt que li selèsson lo caval, sonèt e *escometèt*[7] son monde. Rainart ausís lo *çaganh*[8], s'enfugís per s'anar *claure* dins sa tuta. Isengrin, el, demòra pres al *tracanard*, s'esperfòrça, tira e *pertira* tant que manca s'estrifar la pèl. Se vòl partir d'aquí, calrà que li daisse la coa. Del temps qu'Isengrin arpatejava e s'*escarraunhava*, aquí qu'un vailet arriba a l'escorsa, que ten dos lebrièrs amb una *lonja*[9]. Vei Isengrin tot gelat sul glaç, amb son copet pelat, se trai sus el, l'agacha e li crida : « Al lop ! Ajuda, ajuda ! » Los caçaires, quand l'ausiguèron, sortiguèron de l'ostal tot corrent e passèron la *randa* amb lors cans.

1. **se calcinar** : aver de preocupacions a causa de quicòm o de qualqu'un.
2. **regassar** : agachar amb d'uèlhs dubèrts en grand d'estonament.
3. **prètzfach** : trabalh a far.
4. **casit** : qu'a en abonde çò que cal per viure, se noirir, se vestir, se lotjar.
5. **ostalada** : totas la gents de l'ostal, familha e servicials.
6. **alègre** : bravament content e gaujós.
7. **escometre** : lançar qualqu'un a far quicòm ; atissar.
8. **çaganh** : grand bruch.
9. **lonja** : correja longa de cuèr per menar los cavals o per téner los cans.

Alara, Isengrin se *desturbèla* que lo sénher Martin veniá darrièr sus son caval, als quatre fèrs, e cridava a son vailet en metent pè a tèrra: « Vai, vai daissa anar los cans ! »

Los vailets destacan los cans e los *bracs*[1] s'atacan al lop. Isengrin n'es tot *espelofrit*. Lo caçaire *atissa* los cans e los escomet tant e mai. Isengrin, el se para coma cal. Los mordís a plec de cais, que pòt far mai ? Auriá plan mai estimat far la patz. Lo senhor Martin qu'a tirada l'espasa s'aprèsta per *clapar*[2] fèrme. Davala de caval, avança sul glaç cap al lop e l'atrapa de per darrièr. Creguèt lo clapar mas lo manquèt, lo còp li passèt d'*escalussada*[3], e lo sénher Martin tombèt d'esquinas, talament que se trobèt amb la clòsca tota sang. Se tornèt levar penosament, e tot *enferonit*, tornèt atacar.

Ara, ausiretz contar una batèsta terribla ! Lo voliá clapar sus la clòsca, mas lo còp se desvira e l'espasa davala a la coa d'Isengrin e la li copa al ras del cuol. L'a pas mancat, e Isengrin o a tan plan sentit que fa un saut de costat e se'n va en mordissent *apertièra*[4] totes los cans atissats a l'arrapar per las *patèrlas*[5]. Mas la coa lor demòra en gatge, e aquò li fa despièch e l'*aclapa*, e de pas gaire, lo còr li s'asclariá. I pòt pas res, fugís que fugiràs, arriba a un puèg. Los cans lo mordisson *a tengut*[6] e el a tengut se para coma cal. Quand arriban a la cima del puèg, los cans son lasses e arrenduts ; Isengrin s'atardiva pas, fugís totjorn, *se regarda* sovent. Va drech al bòsc, als grands quatre pès, e ditz e jura que se venjarà de Rainart tan lèu que n'aurà l'*endevenença*[7].

1. **brac** : cans de caça del pel ras dreçats per l'arrèst.
2. **clapar** : tustar fòrt.
3. **d'escalussada** : de travèrs, oblicament.
4. **apertièra** : un après l'autre ; indistinctament.
5. **patèrlas** : las gautas del cuol.
6. **a tengut** : sens s'arrestar.
7. **endevenença** : circonstància favorabla.

sièis

La mission de Brun l'ors

Qui audire soit sa me toute
Jusqua, J. an nẽ traullist goute
Que il nen pauoit denree
En demenciers que bruns ỳ bee
Pha les cõigs empõignes
Et agrant apẽine hors sauchies

Et quant li cõig furent ostez
La teste brun et li costez
Furẽt dedens le chaisne endos
Qui est li las en mal repos
Qui lauoit mis en male pẽse
Dans, P, qui ia nait qfesse
Qui onq̃s bñ ne fist naumosne
Ensus se traut si le trampresne
Brun faut il ie sauoie bien
Que nous queries art et engin
Par quoi doiu miel ne gousteroie
Mais ie sai bñ que ie ferroie
Se autre fois lauoie afaire
Qui estes de maluais afaire
Quãt de mangier ne moy proies
Hay, con nous me gardenes
Se iestoie en enfermetez
Et conseroie a sauuetez
Vous meslunes les poures moles
Ainsi tant es nous a dies paroles
Seignour lanfroy le forestier
Et renars se mist au sentier

Quãt li uillãis uit, B. la pendre
Au chaisne q̃ il deuoit fendre
Ala uille sen ua le cours
Baron baron faut il alours
Ja le porrons au poigs tenir
Qui lor ueist uillãis uenir
Et uont courẽt p le ruaige
Qui porte baston et qui mache
Qi flael, qui leuer despine
Quãt paour oust, b, de lescpine
Quãt il oy fremir la gent
Fremit et pense durẽt
Que mier li uault le musel pdre
Qi lanfroy le peust aherdre
Qui uenoit atout une hauche
Taste et retaste et rehauche
Estant le coul et rompẽt uãines
Tant a sauche q̃ agrãs pãines
Fent li cuirs et la teste qualle
Mais de sanc ỳ laissa grãt malle
Ja pel des pies et de la teste
Ains nuls ne uit si laide beste
Li sangs li court p le musel
Entour son uis natãt de pel
Dont on peust faire une bourse
Ainsi sen ua li filz alourse

sièis

La mission de Brun l'ors

Après l'enterrament de la galina Copada, lo rei manda Brun, l'ors, a Malpertús per que torne menar Rainart a la cort.

Quand agèron enterrat lo còrs coma caliá e manifestada lor grand dolor, los barons diguèron:

— Emperaire, cal que nos vengetz d'aquel brigand que nos a fachas tantas *enganas* e que tantes còps a brisada la patz jurada.

— Volontièr, çò ditz l'emperaire, anatz-i donc, Brun, amic car, qu'avètz pas res a crentar d'el. Fasètz saber a Rainart de ma part que l'ai esperat tres jorns entièrs.

— Sénher, fa Brun, plan volontièr.

E sus aquò, se'n torna, son caval *a l'amble*[1], per las tèrras cultivadas d'una val, sens la mendre pausa ni repaus.

Aladonc se passèt a la cort una causa qu'*emmaliguèt*[2] lo cas de Rainart: Copada fasiá de miracles! Dòna Coarda, la lèbre, que de la paur n'atrapèt las fèbres e tres jorns *a tengut*[3] ne tremolèt, aquí meteis li passèron, sus la tomba de Dòna Copada! Òc-ben, qu'après l'enterrament, ela n'èra pas volguda partir e aviá dormit aquí, sus la *martira*[4]. *Tant i a* qu'Isengrin ausiguèt dire que Copada èra martira vertadièra: diguèt qu'aviá mal d'aurelhas e Ronèl

1. **a l'amble**: se ditz de l'anar del caval entre pas e tròt, quand las doas patas d'un costat tòcan tèrra e las doas de l'autre costat son levadas.
2. **emmalir**: far venir lo mal pus fòrt, pus grèu.
3. **a tengut**: sens s'arrestar.
4. **martira**: persona qu'endura los suplicis o la mòrt per renegar pas sa fe.

l'aconselhèt plan, lo faguèt se jaire sus la tomba, e foguèt garit, al mens es çò que diguèt. Mas se aquò èra pas estat bona cresença que degun ne deu pas dobtar, e se Ronèl èra pas estat *testimòni*[1], la cort auriá pensat qu'èra messorga.

Quand la novèla arribèt a la cort, n'i agèt que lor agradèt pas: faguèt grand *defèci* a Grimbèrt qu'amb Tibèrt lo cat *plaidejava*[2] a la cort en favor de Rainart. Ara, se Rainart a pas qualque torn e rusa pòt *traire mal*[3], vengan a l'atrapar!

Òc-ben, que Brun l'ors a traçat tot drech e es arribat a Malpertús, lo *repaire* de Rainart. Coma es tròp gròs de còrs, cal que demòre defòra, e aquò li fa despièch. Se'n va a la *barbacana*, e Rainart, el, sul còp de mièjgjorn, s'es retirat dins lo pus fons de sa tuta per se pausar. A provesit son gardamanjar d'una galina grassa e gròssa, e lo matin a manjada la cuèissa d'un polet tendre e gras, talament qu'ara se pausa *a bèl aise*. Aquí que Brun arriba a la *barranda*[4]:

— Rainart, çò ditz, venètz que parlem. Soi Brun lo messatgièr del rei. Venètz aicí, defòra, per la landa e vos dirai çò que vos vòl far saber.

Rainart sap ben qu'es l'ors, que l'a plan conegut a l'*anar*[5], alara se met a soscar cossí far per *trobar virada*[6], e cèrca que cercaràs, cossí lo poder *engarçar*.

— Brun, fa Rainart, amic plan car, vos an mes en granda espròva en vos fasent venir aicí. Anavi partir a la cort, mas pas sens m'èsser *regaudinat*[7] aperabans d'un meravilhós manjar francés.

1. **testimòni**: persona qu'a vist o entendut quicòm e que o pòt relatar.
2. **plaidejar**: presentar d'arguments per defendre una causa o una persona.
3. **traire mal**: aver pensament per qualqu'un, per sa santat, sa securitat.
4. **barranda**: pòrta o cleda que barra una dubertura, un pas.
5. **anar**: biais de caminar, de se desplaçar; temperament.
6. **trobar virada**: trobar un biais de se'n tirar.
7. **se regaudinar**: se regalar amb un manjar qu'òm aima fòrça.

Sénher Brun, o sabètz pas, mas a la cort se ditz a un òme poderós quand arriba « Sénher, lavatz-vos las mans ». *Es urós lo que li ten las margas*[1] : en primièr, *buòu amb rasimèla*[2] e puèi los autres plats que lo senhor demanda. Mas lo paure òme qu'a pas res *es fach de la mèrda del diable*[3], se sèi pas al pè del fuòc, se sèi pas a taula, non ! manja sus la *fauda*[4]. Los cans li viran a l'entorn, li panan lo pan de las mans. Beure dos còps, n'es pas question ; lo que beuriá mai de dos còps, *de badas* cercariá a *se gandir* del *malparat*[5]. Los servicials vos lançan d'òsses pus secs qu'un tròç de carbon ; cadun sarra son pan dins lo ponh, que totes, *senescals*[6] e cosinièrs son *d'asclas del meteis soc*[7] e tala causa que los senhors se'n regaudinan, n'i a *a refòfi* dins l'ostal dels servicials. Totes poguèsson èsser cremats sus un lenhièr ! Meton de costat la carn e los pans que mandan a lors putas. Aquí perqué, plan car sénher, dempuèi mièjgjorn, ai arremosats los plats de mon dinnar, e mai ai manjat sièis denièrs de mèl novèl tirat de bona *bresca*[8].

— *Nomini Patre Christum fille*, ditz Brun, per las *relíquias* de Sant Gèli, aquel mèl qu'avètz agut en abonde es la causa del monde que mai desira mon paure ventre. Balhatz-me'n donc ara, car sénher, per Dieu, es mon pecat !

1. **es urós lo que li ten las margas** : urós de servir un mèstre ric que lo noirís e lo paga plan.
2. **buòu amb rasimèla** : buòu aparelhat amb de chuc de rasims verds.
3. **es fach de la mèrda del diable** : es un paure òme qu'a pas res al monde.
4. **fauda** : quand òm es assetat, la partida que va de la cencha als genolhs.
5. **malparat** : perilh, malastre.
6. **senescal** : a l'Edat mejana, oficièr cargat de l'intendéncia dins l'ostal d'un senhor.
7. **son d'asclas del meteis soc** : son de la meteissa natura.
8. **bresca** : los alveòls de cera ont las abelhas fan lo mèl.

E Rainart li fa la grimaça, e *rifanha*[1] del torn que li fa, mas lo pauràs se'n tracha pas e se daissa engarçar.

— Brun, fa Rainart, s'èri segur de trobar en vos leialtat, sosten e amistat, per la fe que devi a mon filh Rovèl, ara meteis, vos empliriái lo ventre de bon mèl novèl, que prèp d'aicí, quand se dintra sus las tèrras de Lanfré lo boscatièr... Mas perqué? Aquò serviriá pas a res, que s'i vos menavi ara e me metiái en pena per vos far plaser, encara me fariatz qualque marrit torn.

— Qu'avètz dich, senhor Rainart? Me *suspicatz* de quicòm ara?

— Òc.

— De qué?

— Aquò, o sabi ben: de traitesa, de *guerlhesa*.

— Rainart, ausissi que m'insolentatz! Me calomniatz en parlant coma fasètz!

— Pas ges, *agetz pas lagui*[2], vos'n vòli pas.

— E mai avètz rason, que per l'omenatge qu'ai fach a Nòble lo leon, ai pas a l'idèa de vos traïr o de vos *enganar*.

— Vos cresi volontièr, ditz lo *ganèl*[3], vòstra paraula m'es pro bèla garantida: me fisi de vòstra sinceritat.

Qué que diga Rainart, Brun n'es consent. Aquò dich, se meton en camin e cavalgan als quatre fèrs entrò qu'arriban sus las tèrras de Lanfré lo boscatièr: es aquí qu'arrèstan lors *destrièrs*[4].

Lanfré, qu'èra lo garda del bòsc, aviá començat d'asclar un garric. Un autre boscatièr i aviá *claus* dos *cunhs*[5] de garric. Aviá plantat un primièr cunh dins lo tronc, e puèi un autre pus bas per l'asclar melhor.

1. **rifanhar**: rire en se trufant missantament.
2. **aver lagui**: aver pensament, èsser preocupat de quicòm.
3. **ganèl**: òme que dissimula sas intencions e cèrca a enganar.
4. **destrièrs**: cavals.
5. **cunh**: pèça de fèrre o de fusta dura qu'òm enfonça dins un rol per l'asclar.

— Brun, fa Rainart, amic plan car, aquí çò que t'ai promés : amb un baston, ieu l'atrapariái aquel mèl !

Aladonc Brun engulha lo morre e las doas patas de davant dins la fenda mentre que Rainart tira los cunhs. Se ten pro luènh e l'encoratja :

— Anem, vai-i ! çò ditz, dubrís la boca ! Amb la lenga, lo tòcas gaireben !

Se trufa d'el tant e mai, l'*enfusca*[1] :

— Filh de garça, *alanda*[2] los caisses qu'arribaràs a la *bresca* !

Del temps que l'autre badava, Rainart *aplanponha*[3] los cunhs, e en s'*esperforçant*, los tira del tronc. E un còp los cunhs tirats, lo garric se barra sul cap e suls costats de Brun.

Lo pauròt, alara, se tròba plan mal *engalhat*[4] : s'estira la pèl, se torna quilhar, manca *emblaimar*[5]. Rainart l'a mes en grand *maltraire*[6] ! Que jamai n'aja perdon, el que jamai a pas fach lo ben ni l'*almòina*. De luènh estant, escarnís Brun e l'insolenta :

— Brun, li fa, èri solide que me voliatz engarçar e *guilhar*[7], e que jamai manjariái pas d'aquel mèl. Mas sabi ben çò que fariái, un autre còp, s'èra a refar. Vertat es, sètz *de puta-raça*[8] de me convidar pas per aquel mèl. A ! Me menariatz a Sant Gèli, en luòc segur, se tombavi dins la paurièra ! E triariatz per ieu las peras *carnmòlas*[9].

1. **enfuscar** : atissar, far venir agressiu, encoratjar a atacar.
2. **alandar** : dubrir en grand.
3. **aplanponhar** : sasir de vam a plen ponhat.
4. **se tròba plan mal engalhat** : se tròba dins una plan marrida situacion.
5. **emblaimar** : pèrdre coneissença ; s'estavanir.
6. **maltraire** : estat de granda preocupacion, de grand pensament.
7. **guilhar** : engarçar, enganar en fasent passar per vertat çò qu'es fals.
8. **de puta-raça** : de plan marrida raça, qu'a lo mal, lo marridum en el.
9. **carnmòl** : se ditz de las peras tròp maduras que començan de passar.

E sus aquelas paraulas, aquí qu'arriba lo sénher Lanfré, lo boscatièr, e Rainart a *fujas*. Quand Lanfré vegèt l'ors penjat al garric que deviá fendre, cor al vilatge en cridant : « Sénhers, çai avèm l'ors ! Lo poiretz atrapar sens *estar gaire* ! »

Alara, agèssetz vistes los païsans venir e *rambalhar*[1] per la carrièra grand, un amb una *destral*, un amb una maça, un amb un *flagèl*[2], un autre amb un baston d'*albespin*. Brun a grand paur per son esquina. I a tantes païsans a lo fotralhar de lors bastons que se n'escapa a grand pena.

Se Brun, l'ors, ven a l'atrapar Rainart serà en grand perilh. Mas aqueste, de luènh, l'a ausit cridar de dolor e per una *corchièra*[3] es tornat a son *castelar* de Malpertús ont crenta pas ni armada, ni *tracanard*, ni *emboscada*[4].

Quand Brun passa davant lo castèl, Rainart l'*escarnís* de sas trufariás :

— Brun, sètz plan avançat amb lo mel de Lanfré qu'avètz manjat sens ieu ? Vòstra marrida fe vos perdrà. De segur, farà vòstre malastre e moriretz sens prèire per vos assistir. Dins quin òrdre volètz dintrar amb aquel capairon roge ?

L'ors patissiá talament que podiá pas dire un mot. Contunha sa fugida als quatre fèrs : pensa totjorn que va tombar dins las arpas de Lanfré e dels autres païsans. A tant *esperonat*[5] qu'abans *nòna*[6] sonada es tornat a la carrièra ont lo leon ten la cort plenièra.

1. **rambalhar** : far plan bruch e provocar plan desòrdre.
2. **flagèl** : aplech per escodre las cerealas fach d'un margue e d'un batedor articulats amb de correjas de cuèr.
3. **corchièra** : un camin pus cort per anar d'un endrech a un autre.
4. **emboscada** : ataca subta pendent lo desplaçament d'una tropa enemiga.
5. **esperonar** : picar, pónher los cavals amb los esperons.
6. **nòna** : la novena ora après lo levant del jorn (15 h).

Lo malurós emblaima, a la cara tota sang, aquí-lo ara desaurelhat. La cort l'agacha, *esglasiada*[1].

— Brun, ditz Grimbèrt, qual t'a fach aquò ? T'a mal quitat lo capèl e te n'a pas gaire daissat.

Brun aviá perdut tant de sang que la paraula li manquèt :

— Rei, diguèt, aquò's Rainart que m'a mes dins l'estat que me vesètz.

E sus aquelas paraulas, *afalhoquèt*[2] als pès del rei.

Alara, s'aviatz vist lo leon bramar e se desrabar la crinièra de furor ! E jurar pel còrs e per la mòrt del Crist :

— Brun, Rainart t'a tuat e cresi pas qu'ajas d'el d'autra *gràcia*[3]. Mas per la mòrt e per las *plagas* del Crist, o li farai pagar tan car que se'n parlarà entrò en França. Ont sètz Tibèrt lo cat ? Anatz me quèrre Rainart sul pic. Digatz de ma part al pelrossèl *de puta-raça* que venga a la cort rendre compte de sos actes, dins la sala, davant mos vassals, que venga sens aur, ni argent, ni bèlas paraulas per se defendre, solament amb la còrda per lo penjar !

1. **esglasiada** : qu'es fòrtament espaurugada.
2. **afalhocar** : tombar e pèrdre coneissença de granda feblesa.
3. **far gràcia** : daissar en vida un senhor vencit al combat.

sèt

Rainart crosat

Que onques puis ne fu ueus
Dou signe quoult ueu selmaie
Fuant la ua les une haye
Dilluec che dit esgardera
Quelle uiltiche on en fera
Car ÿ uint la si con ie croi
Il nau aura paour de soy

Renars se uoit mlt entrepris
De toutes ps loier ⁊ pris
Se il ne puet engin trouuer
Comant il sen puist eschaper
De leschaper est il neant
Il ncor li est mlt messeant
Quant il uit les fourches drechier
Lors ronst en lui que courcier
Il li roys adit, ha sire sire
Car me laissies un peut dire
Vous maues fait loier ⁊ pendre
Or me uoles sans meffait pendre
Mais iai fait de mlt grans pechies
Des quels ie suis mlt entechies
Or Vil ueur arepentanche
Des maulx que iai fait en mainche

Tant li ua cheoir aux pies
Au roy en puist mlt grans pities
Cumbers reuint de lautre part
Qui merche ere pour renart
Sire pour dieu entent a moy

Car le fai bn pourpense toy
Con renart est preux ⁊ courtois
Se .V. uit uisqua un mois
Il ncor uo aura mestier grant
Que naues si hardi sergant
Oultre in uoist la crois prengne
⁊ a ure rappel reuengne

Respont li roys ne fait a dire
Qui reuenroit si seroit pire
Quant cheste coustume tiennent
Qui lon y uont maluais deuenent
Tout autretel refera il
Si eschape de cheste peril
Si nauoit dongs bonne pais
Sire ne reuengne iamais
⁊ dist li roys ⁊ il la prengne
Tel que iamais ne reuengne
Quant .V. loir si oust grant ioie
Se cai se il fera la uoie
Mais comment ql en doie estre
La crois puist sus lespaule destre
Escharpe ⁊ bourdon li apporent
Li baron mlt sen desconforten
Chil qui empoir ⁊ bouter sont
Dient quancor le comperront

Es uous renart le peleirin
Escharpe au col bourdon frain
Li roys li dit qui lor pardont

sèt

Rainart crosat

Grimbèrt lo tais a capitat de convencir Rainart, son cosin, d'anar respondre de sos actes a la cort. Un còp arribat, Rainart pretend aver pas fach res e comprene pas que li repròchan Pinta, Brun, Tibèrt e los autres. Sas messorgas *eissordan*[1]. Son sòrt sembla decidit.

Quand lo conselh es acampat, Rainart lo pelrossèl *s'estrementís* e tremola : sap ben qu'an jurat sa mòrt e que res o pòt pas arrestar. Vertat, voldriá èsser a Malpertús, amb la pòrta *tampada*[2] solide, e se lai venián mèstre Grimbèrt, Brun l'ors, mèstre Tibèrt, o sénher Nòble lo leon que totes los barons l'acompanhèsson, lo tirarián pas de sa *caforna*[3], tan redobtables son los *barris*[4] de son domeni. Mas ara Rainart es dins lo *tracanard* e sap ben qu'es pas una *burla*[5], sap ben que se pòt pas defendre, que lo van penjar a la *còrda d'infamia*[6]. Ara que los barons son amassats, van parlar d'aquel òrre brigand. Escotatz donc mèstre Belin ! Jamai a pas aimat Isengrin que l'a volgut manjar, n'a pas gaire. Ara, se vòl venjar d'el.

— Isengrin, sètz tròp gelós ! E qué ? Se Rainart vos faguèt cocut, o faguèt per vòstre ben. Se los cans vos acorsavan, qu'arribèssetz

1. **eissordar** : desrengar qualqu'un amb sas paraulas o sas actituds.
2. **tampada** : barrada amb una tampa (pèça de fusta en travèrs de la pòrta).
3. **caforna** : endrech qu'òm s'i pòt metre a l'abric e en securitat ; tuta.
4. **barris** : muralhas fortificadas d'un castelar o d'una vila.
5. **burla** : paraula o prepaus trufaire amb l'intencion d'amusar e de far rire al despend de qualqu'un.
6. **còrda d'infamia** : èsser penjat es un grand desonor per un senhor.

a un valat prigond e larg, vos'n tirariatz sens dolor e deuriatz pas aver paur. Sabètz çò que se ditz al *desfortunat* cocut qu'arriba a un pont *desrocat*[1]: « Passatz delà ! Se tombatz, de segur, flotaretz. »

Aquò dich, Belin se cala. Sa dicha agrada pas ges als qu'an Rainart en *òdi* per sas *enganas* e marrits torns. Bramant pren la paraula, *arderós*[2], tot emmaliciat contra Belin.

— Sénher Belin, *daissatz estar*, nos *chautam* de vòstras *insoléncias*. Cresi que Rainart vos a crompat amb son mèl, mas per la leialtat que vos devi, apròvi pas brica vòstra dicha. Se Rainart es pas penjat uèi, li seretz estat un bon *escut*[3]. Sénhers, que sètz aquí alentorn, digatz-me que farem d'aquel òrre brigand, d'aquel pelrossèl pudent, d'aquel *traite* que cada jorn nos *engarça* de longa ?

Bricamar parlèt après, qu'èra bèlament *cobés*[4] de parlar :

— Escotatz-me totes : al nom del rei, vos recomandi de far morir Rainart anuèch.

Aquela paraula agrada bèlcòp als barons. Enròdan Rainart, l'arrapan, lo tenon. Totes cridan :

— Aut ! a la còrda, i penjarem Rainart, e sas rusas lo sauvaràn pas, partirà pas viu d'aicí !

Lo conselh èra acampat e Rainart aviá los uèlhs clucats. Lo menan a la poténcia per lo penjar. A ! lo pauràs que se pòt pas defendre ! S'escapariá volontièr per partir a Malpertús, al seu ostal, tranquille, mas pòt pas èsser se Dieu n'es pas consent. Aquí Rainart prisonièr e estacat. Dieu ! Qu'Isengrin n'es *alègre*, e mai Pinta e Cantaclar lo gal. Se pensan qu'ara seràn en patz, mas se Rainart

1. **desrocat** : demolit.
2. **arderós** : que manifèsta d'ardor, de passion.
3. **li seretz estat un bon escut** : li seretz estat una bona proteccion.
4. **cobés** : fòrtament desirós.

se podiá *gandir*[1], encara los fariá dançar: un tal qu'ara quilha lo cap, *s'amorrariá*[2], *d'abocadents*[3]; un tal que lo prèsa pas mai qu'un *gratacuol*[4] se trobariá dolent, segut sus sa sèla. Se se podiá escapar d'aquí, los fariá plorar encara.

Grimbèrt, el, plora e sospira, patís lo martire per son cosin. Aquí-lo drech davant lo rei:

— Sénher, vos doni ma paraula e vos garantissi una bona aliança: Rainart jamai pus vos *noserà*[5] pas, a vos, ni a degun de tota la vida, se se'n pòt tirar aqueste còp. Per Dieu, consideratz donc la rason, siatz clement per vòstre baron. S'es penjat, sachetz-o, totes sos parents seràn desonorats e *avilits*[6] per totjorn. Mas s'es sauve, li farai prene la crotz: vos'n prègui bèlament, fasètz-li *gràcia*.

E lo rei li faguèt gràcia. *Aladonc* faguèt venir Rainart davant el e lo faguèt se levar:

— A! pelrossèl *de puta-raça*[7], li faguèt, ès un marridàs, òc-ben, una *guèrlha*[8] creatura. De segur, Natura a pecat amb tu, que pòdes pas voler lo ben, filh de garça, pendard.

Rainart que se teniá drech davant lo rei, diguèt dins un sospir:

— A! Nòble rei, per la misericòrdia de Dieu, pietat! Vos doni paraula: vos assolidi qu'ausiretz pas mai cap de planh contra ieu, o vos prometi de bona fe.

— Per totes los sants de Betleèm, se torni ausir lo mendre planh, sachetz-o, sul pic serà penjat a una branca.

---

1. **se gandir**: se metre fòra dangièr, fòra perilh.
2. **s'amorrar**: tombar de morres, fàcia contra tèrra.
3. **d'abocadents**: tombat sus la boca.
4. **gratacuol**: frucha de l'agalencièr (*fr.* fruit de l'églantier: gratte-cul, cynorrodon).
5. **nòser**: causar un mal.
6. **avilit**: complètament desonorat e abaissat.
7. **de puta-raça**: de la raça dels marrits, dels brigands.
8. **guèrlha**: se ditz d'una persona que cèrca a enganar de totes los biaisses.

Rainart, d'ausir aquò, *tresfosís* e *se trai*[1] als pès del rei. Lo rei li ajuda, que se torne levar, e fa portar la crotz. Mèstre Brun, l'ors, l'a portada e l'a plaçada sus l'espatla de Rainart que se'n regaudís bèlament. Sap pas se complirà lo camin, mas cossí que siá, a la crotz sus l'espatla drecha, li pòrtan la *biaça*[2] e lo *bordon*[3]. Las bèstias ne son *desconsoladas*: las que l'an butassat e tustat dison qu'un jorn o pagaràn.

Aquí Rainart pelegrin, la biaça al còl, lo bordon de *fraisse* a la man. Lo rei li demanda que lor perdone lo mal que li an fach e de renonciar a sas engana*s* e marrits torns: aital serà *sauvat*[4] se ven a morir. Tròba pas res a dire a las pregàrias del rei, al contrari, d'aicí que parta de l'endrech, es consent de tot çò que demanda; *copa la busca*[5] e aital, lor perdona.

Partiguèt de la cort un pauc abans l'*ora de nòna*[6]. Degun de l'amassada s'arrestèt pas quand passèt – e el los desfisava dins son còr – levat lo rei e sa molhèr, Dòna Fièra, l'orgulhosa qu'èra fòrt bèla e *cortesa*. Parlèt a Rainart fòrt graciosament:

— Sénher Rainart, pregatz per nosautres e nosautres pregarem per vos.

— Dòna, faguèt, vòstra pregària m'es cara, de segur: lo que pregariatz per el deuriá èsser comol de jòia, mas s'aviái l'anèl que portatz, mon camin seriá melhor. Sachetz que se lo me donatz, ne

1. **se traire**: se getar.
2. **biaça**: sac long dubèrt portat sus l'espatla, que fa doas pòchas.
3. **bordon**: baston del pelegrin.
4. **aital serà sauvat**: en fasent lo pelegrinatge per expiar sos pecats son arma anarà pas en infèrn mas al paradís segon la religion crestiana.
5. **copa la busca**: copar una busca (palha, èrba seca) es un gèste simbolic que marca un engatjament solemne.
6. **ora de nòna**: la novena ora après lo levant del jorn (15 h).

seretz bèlament pagada, çò que vos donarai de mos joièls valdrà ben cent anèls.

La reina li tend l'anèl, Rainart lo pren amb una grand fervor e ditz, a votz bassa, entre dents : « Per mon cap, lo que jamai a pas vist aquel anèl, de segur, o pagarà car, que res lo ne poirà pas *aparar*[1]. »

Rainart metèt l'anèl al det e puèi prenguèt congèt del rei. Esperonèt lo caval, partiguèt als quatre fèrs e s'aprochèt del *randal* ont Coarda s'èra resconduda. Rainart es pus aganit que d'ordinari, lo ventre li dòl de *junar*. Alara s'engulha dins lo randal. Coarda lo vei, n'es tota *desturbelada*, se quilha, drecha, de la paur, li ditz lo bonjorn pasmens, e li fa :

— Sénher, m'*alègri*[2] fòrça que siatz en santat e *d'abeluc*[3]. Soi fòrt marrida dels grands torments que vos an faches uèi.

— Estant que sètz *marrida* e macada de mos torments, Dieu faga que ieu siá marrit, tornar, dels vòstres ! respond Rainart qu'engana tot lo monde.

Quand Coarda ausís aquò, compren còp sec, es pas segura de res. *Tant i a* que s'aprèsta a fugir, qu'a grand paur de morir e se vòl *gandir* per la plana, mas Rainart li arrapa lo caval per la brida :

— Vertat es, coma que Dieu m'ajuda, çò ditz, demoraretz aicí Dòna Coarda, es pas vòstre caval *coard* que vos gandirà de mos *mandrats*[4] e empacharà que los apasturetz.

E Rainart quitava pas de la picar amb son bordon.

La cort, lo rei e sos òmes d'armas se trobavan dins una grand val enrodada de quatre rocasses ponchuts que s'enairavan dins lo cèl. Rainart monta sul pus naut, fa grand vergonha a Coarda qu'a

1. **aparar** : protegir, gardar d'èsser tuat o nafrat.
2. **s'alegrar** : se regaudir.
3. **èsser d'abeluc** : sentir de fòrça, de vam.
4. **mandrats** : pichons de la mandra (guèine, rainard, rainal).

las aurelhas que li pendolan jol ventre del caval. Rainart, qu'es de puta-raça compta ben n'apasturar sos pichons sens esperar mai. Ara, depend de Dieu, la deliurança de Coarda!

Rainart agacha cap al boscalhon e vei lo rei e la reina; vei tantes barons e tantas bèstias que lo bòsc s'estrementís coma dins la tempèsta. Entre eles parlan de Rainart, mas sabon pas res de Coarda qu'empòrta dins sa prison coma s'èra un *raubaire*. Rainart de sas mans desraba la crotz de l'espatla e lor crida a plena votz:

— Sénher rei, reprenètz vòstra pelha: que Dieu *malasiga*[1] lo musèl que m'encombrèt d'aquela capa, del bordon e de la biaça.

E las bèstias vegèron que se'n *boissava* lo cuol e la lor gitava pel morre. D'una votz fòrta cridèt al rei:

— Sénher, escota-me: *Loradin*[2] te manda son salut per mon entremesa, que soi bon pelegrin. Totes los pagans an talament paur de vosautres que, *pauc pregats*[3], s'enfugirián.

Los a tant *escarnits* que la Dòna Coarda s'es destacada, a sautat sus un caval rapide d'un plan polit saut! Abans que Rainart se *regardès* e se'n mainès, èra arribada gaireben a la cort amb son caval que corriá als quatre fèrs. Las còstas *afrabadas* dels còps de bordon, la pèl de las mans e dels pès *escarraunhada*, èra plan *malgalharda*. S'avancèt a grand pena e finiguèt per se traire als pès del rei.

— Sénher, diguèt, per l'amor de Dieu, pietat!

E li contèt lo *manipòli*[4] diablatenc.

— Dieu, faguèt lo rei, Rainart m'a traït e *escarnit*! Soi *aclapat* de veire cossí tan pauc me crenta. Ara sabi plan que me pren per un

1. **malasir**: apelar sus qualqu'un lo malastre, la malediccion divina.
2. **Loradin**: designa lo sultan d'Alep, Nur-ad-Din o Nurredin, que los Francs apelavan Noradin, mòrt en 1174, victoriós dels crosats a mai d'una represa.
3. **pauc pregats**: sens èsser gaire pregats, sens que los ne preguèsson, fugirián.
4. **manipòli**: manòbra, torn per enganar e nòser a qualqu'un.

nèci. Sénhers, totes, acorsem-lo ! Agachatz-lo, aval, que s'enfugís ! O cal saber, se nos escapa, totes, sèm condemnats a mòrt, mas lo de vosautres que l'atraparà, aurà tot son *linhatge*[1] anoblit.

1. **lo linhatge** : los descendents d'un nòble o d'un rei.

uèch

Lo sèti de Malpertús

Et qui or Velt aler si ault
Humais li est peu de manache
Qui nou Velt amer si le hache

Sa fême alencontre li uient
Qui mlt le doubte et mlt le crient
Trois fils auoit la dame franche
Chelst pchehaye et malebranche
Et li tiers auoit non ionnaux
Chelsoit des auts li plus biax
Tresluit li uienent enuiron
Et le prennent par le giron
Et uiurent les plaies qui saignent
Qui le doulent mlt le plaignet
Laue lont mlt bn de blanc iun
Puis lont assis sur. J. coussin
Li mangiers fu appareillies
Tant pfu las et traullies
Qui ne mengea q le branon
D une geline et le carpon
La dame le fist bn saigner
Et uentouser et puis baigner
Tant qui refu en sa santer
Qui uil auoit deuant estre

Quelles nobles tempestes
Uint au chastel ou. R. iere
Et iuit mlt fort le roulleis
Tout enuiron le plaisseis
Et les sales et les donions
Si haut ne trauoit. J. boulons
Vit les tranchies et les murs
Fors et espes et haus et durs
Vit les quarrias iosle la mote
Par ou on entroit en la mour
Et contremont leue le pont
Et la chayne contremont
Qui estoit tout amont la roche
Li trois tãt cõme il puet lapiche
Deuãt la porte apre descent
Et li barnaiges auirement
Al siegie lont tout enuiron
Chaucais ytendt son paullon
Et hauberget de toutes pars
Or puet auoir paour Renart
Mais par force nert ia cõquis
Ne ne sera par force pris

Renart le felon traytour
Ayonta delus sa maistre tour
Si iuit hersen et ysangrin
Qui siut logie delous. J. pin
Al haute uois leur escria
Sire cõpaings et quoy yha

uèch

Lo sèti de Malpertús

A ! Agèssetz vist Isengrin, e l'*aret*[1], sénher Belin, e Brun l'ors, e Tibèrt lo cat, e monsénher Pelat lo rat, e Cantaclar e Dòna Pinta, e las tres galinas qu'èran vengudas a la cort amb eles, e lo sénher Ferrant, lo *caval de tira*[2], e lo sénher Ronèl lo *mastin*[3], e lo sénher Blancard lo *cabiròl*[4], e mèstre Tiecelin lo corbàs ! Frobèrt lo grelh lo seguís, amb Pichòt Caçairòt lo furet, e puèi ven Baucent, lo singlar de las dents agusadas. Bramant lo brau, se ten fèrme suls estrièrs, e Bricamar s'es lançat *als quatre pès*. L'escargòl pòrta l'ensenha e los mena de primièra per la plana. Rainart *se regarda* e vei arribar los òmes del rei : sap pas qué far jos la capa del cèl. Sauta sus la *broa* del camin e se *claus* dins lo bartàs, Corta la canha lo seguís de prèp. Los autres, se'n manca que lo rasseguren : l'amenaçan *òrrament* e juran que l'*apararàn* pas *randal*, ni encencha, ni *palencada*, ni fortalesa, ni donjon ; ni torre, ni tanièra o boisson empacharàn pas que siá pres, qu'aja a se rendre e que siá escorgat o penjat.

Rainart vei que pòt pas demorar en vida en s'*esquilhant*[5] o en corrent : a la boca tota *liambras*[6] e puèi los autres li tiran la borra de la pelissa e l'*esplumissan*[7] tant que los flòcs ne vòlan per l'aire.

1. **aret** : mascle de la feda *sin.* **marre, parròt**.
2. **caval de tira** : caval pels trabalhs.
3. **mastin** : can de garda, fòrt.
4. **cabiròl** : fr. *chevreuil*.
5. **s'esquilhar** : partir d'amagat, discrètament.
6. **liambras** : bavas que rajòlan de la boca.
7. **esplumissar** : desrabar las plumas.

Ja, li trauquilhan los rens, de pauc se'n manca que lor tombe dins las mans: lo meton dins un marrit pas, serà un miracle se se'n tira. Pasmens, torna prene vam: *tant i a* que se refúgia a Malpertús, son *castelar*, son donjon, sa fortalesa e sa demòra ont crenta pas ni armada ni assaut. Ara, que venga lo que vòl venir se ausa!

Sa femna que l'aima e lo carís bèlcòp li ven a l'endavant. A tres filhs, la nòbla dama: Perçabartàs e Malabranca, e lo tresen que s'apèla Rainardon, de totes, es lo pus polit. Totes tres lo venon aculhir, lo tenon per la talha, li veson las *plagas* que sagnan, e lor fa grand pietat e lo planhon. Las li lavan totas amb de vin blanc e lo fan sèire sus un coissin. Aprestèron lo dinnar. Rainart èra tan las e *arrendut* que mangèt pas qu'una cuèissa de galina amb lo *cropairon*. La dama li faguèt donar un banh, lo faguèt *ventosar*[1] e sagnar, tanplan que tornèt en santat coma de davant.

Monsénher Nòble, l'Emperaire arribèt al castèl ont èra Rainart e vegèt la *barranda*, las torres, las muralhas, las palencadas, las fortificacions, los donjons tan nauts que cap d'òme auriá pas tirat *cairèl*[2] a tala auçada. Tot lo torn, los valats son prigonds, a pic, e plan entretenguts; vegèt las torres e las muralhas poderosas, espessas, nautas e solidas; vegèt los *merlets*[3] que *tresplombavan*[4] lo *tap*[5] ont se dintrava dins la *cròta*[6]. Los ponts levadisses èran gardats e remontats, e las cadenas levadas. Lo castèl èra sus un *bauç*[7]. Lo rei tant coma pòt se'n apròcha, met pè a tèrra drech la

1. **ventosar**: metre de ventosas.
2. **cairèl**: trach d'arcbalesta dont lo fèr a quatre fàcias.
3. **merlet**: la paret entre dos voides a la cima d'un barri, ont los defensors se meton a l'abric.
4. **tresplombar**: èsser al dessús a la verticala, dominar.
5. **tap**: elevacion de tèrra a la broa d'un camin, d'una paret.
6. **cròta**: cava en vòuta.
7. **bauç**: ròc escalabrós que fa una paret.

pòrta e sos barons fan parièr. Al torn del castèl, cadun quilha sa tenda, s'installan un pauc pertot. Aquí, vertat, Rainart poiriá aver paur, mas cap d'assaut jamai conquistarà pas lo castèl, serà pas pres de fòrça: se vengaràn pas de lo vencir s'es pas traït o afamat.

Rainart qu'èra galhard tornarmai, èra montat a la cima de sa torre e vegèt Ersent e Isengrin installats jos un pin. D'una votz fòrta, cridèt:

— Estimat companh, que i a? Que ne pensatz, de mon castèl? N'avètz vist jamai de tan bèl? E vos, sénher Brun l'ors, vos faguèri far una polida corsa quand volguèretz manjar lo mèl. Comptavi ben me venjar de vos: i vos desaurelhèretz e tot lo monde ne foguèt estabosit. E vos, sénher Tibèrt lo cat, vos faguèri atrapar al *tracanard*: deçà que foguèssetz deliurat, amassèretz una brava trucassada, un centenat de còps, cresi, e jamai me n'avètz pas mercejat. E vos sénher Cantaclar, quand vos faguèri cantar la cançon, que vos teniái pel gargamèl, m'escapèretz per rusa. E vos, Bricamar, o vos disi, vos faguèri fotralhar coma un fòl: es gràcias a mon astúcia e sus mon conselh que vos levèron sus l'esquina tres correjas de pèl, e vos dolguèt bravament, un tropèl o vegèron. E vos sénher Pelat lo rat, vos faguèri atrapar pels cats lo còp que mangèretz l'òrdi, e vos sarrèron lo gargamèl. E vos monsénher Tiecelin, e vos mèstre Belin, o vos disi, vos ai fach *penedre*[1] de vos èsser daissats anar a mos jòcs: s'aviatz pas pogut fugir, es vòstra persona que i auriatz daissada en gatge coma faguèretz pel formatge que mangèri amb bèlcòp de plaser del grand besonh que n'aviái. E vos Rossèl, l'esquiròl, de segur, vos faguèri endurar d'òrres torments lo jorn que vos diguèri que la patz èra jurada e plan garantida: vos faguèri davalar del rove, e o vos anavi far pagar car. Vos teniái per la coa amb las dents e èretz *a mand*[2] de

1. **penedre**: regretar fòrça.
2. **a mand de**: sul punt de.

vos trobar plan mal. Perqué ne diriái long encara? N'i a pas un de vosautres que non l'aja malmenat e compti ben vos *nòser*[1] encara deçà qu'aquesta annada siá passada perque ai l'anèl que la reina me donèt ièr: sachetz plan que se Rainart demòra viu, lo que jamai a pas vist aquel anèl o pagarà car.

— Sénher Rainart, ditz lo leon, vòstre donjon es plan fortificat, mas n'i a pas un, tan plan fortificat siá, que non l'aja pogut prene. Me'n tornarai pas abans de i aver fach metre lo fuòc. Siaguetz segur d'una causa: contunharai lo sèti tant que viurai. Ni pluèja ni auratge me faràn pas partir de mon vivent abans que lo castèl siá rendut e vos penjat per la pèl del còl.

— Sénher, sénher, çò ditz Rainart, aital amenaçan los coards. Mas deçà que siá rendut, o vos caldrà pagar car, qu'aicí i a fòrça *viscoalhas*[2], e soi segur de ne mancar pas abans un an. Çai avèm fòrça galinas e bèlcòp de bestial e puèi de formatges grasses, de fedas gròssas e de vacas grassas en abonde. Dins aquel castèl, avèm una font d'aiga clara e fresca e pura. E puèi me pòdi vantar d'una causa: tan fòrt que plòga o vente, e mai tombès tota l'aiga del cèl, ne dintrariá pas una gota aicí. Aquel castèl es tan plan posicionat que jamai serà pas pres per fòrça. *Aladonc*, installatz-vos, ieu me'n vau, soi *adelit*[3]; ara vau manjar amb ma graciosa esposa. Junatz vosautres, n'ai pas *lagui*.

Sus aquelas paraulas, davala de la torre e dintra dins la sala per una pòrta bassa. Los *assetjants*[4] se pausèron la nuèch e se levèron matin lo lendeman. Lo rei faguèt venir sos barons:

— Sénhers, fa, nos cal aprestar per *assalhir*, que vòli arrapar aquel brigand.

1. **nòser**: far mal, portar prejudici.
2. **viscoalhas**: manjar e beure.
3. **adelit**: feble d'aganiment.
4. **assetjants**: l'armada que fa lo sèti del castelar.

Sul pic, totes se lèvon, e totes al còp, van al castèl. L'assaut foguèt terrible, jamai se n'es pas vist de tan perilhós: del matin a la nuèch, tota l'armada quitèt pas d'atacar. La nuèch los faguèt arrestar, daissèron los assauts e lo lendeman après manjar, tornèron començar lor *prètzfach*, mas, *ni per*[1] tot lo mal que se donèron, poguèron pas levar una sola pèira. Lo rei s'arrendèt, Rainart, el, i perdèt pas un pel. Passèron pas un jorn sens assalhir la torre, mas li poguèron pas far pèrdre un quite denièr de sa valor.

Un ser qu'èran *arrenduts e escrancats*[2] de lors assauts cadun s'adormiguèt coma un *soc* dins son abric. La reina, qu'èra *enferonida* e fòrt emmaliciada contra lo rei, s'èra anada jaire a despart. Aquí que Rainart sòrt tranquillament del castèl. Vei que los autres dòrmon coma de socs jaguts un al pè d'un rove, un autre al pè d'un *fau* o d'un *fraisse*. Un après l'autre, Rainart los estaca solide per la man o pel pè. Lo torn que lor fa es diablatenc: los estaca cadun a son aubre, lo rei quitament, que l'estaca per la coa e serà un miracle se pòt desfar lo nos. Après, se'n va a l'endrech ont la reina se jasiá d'esquinas. Ela se mesfisèt pas d'el, que cresiá qu'èra son espós que la voliá tornar amistosar.

Ara, anatz ausir quicòm d'extraordinari: se desrevelhèt quand se trachèt que Rainart l'aviá presa traitament, tota engerdada, se metèt a cridar. N'aviá *bèl brieu* que l'alba aviá clarejat, fasiá jorn e la matinada s'avançava. Lo cridal de la reina desrevelhèt totes los que dormián. Foguèron totes estabornits quand vegèron Rainart lo ros amb lor dama, çò que lor agradava pas brica. Totes se metèron a cridar: «Levatz-vos! Levatz-vos! E atrapatz aquela fotuda canalha!»

1. **ni per**: malgrat.
2. **arrenduts e escrancats**: sens la mendre fòrça de tan lasses que son.

Monsénher Nòble se lèva d'un saut, e tira que tiraràs, tira sus la coeta, mas *bistanflèra*[1] ! la s'es creguda desrabar e l'a estirada d'un brave palm. E los autres tiran e tiran encara, *tant i a* que li estrifan la pèl del cuol.

Solament Rainart aviá oblidat d'estacar lo sénher Tardiu, l'escargòl qu'èra cargat de portar l'ensenha. Cor destacar los autres, d'un còp d'espasa, los desnosa en copant un tròç de coeta a cadun : a tanta prèissa de los destacar que fòrça se tròban mutilats ; mai d'un son descoetats abans d'èsser liberats.

Totes corron drech sus Rainart, e tanlèu que pòdon, se ronsan sus el totes al còp. E quand Rainart los vei arribar, s'aprèsta a fugir, mas al moment que dintra dins sa tanièra, Tardiu l'atrapa de per darrièr e lo tira pels pès : se compòrta en bon senhor.

Sus aquò, lo rei arriba en *esperonant* e totes los autres parièr. Lo sénher Tardiu, que reten Rainart, parla al rei qu'arriba davant. De tot costat l'arrapan, tota l'armada s'estrementís e murmura. Aquí Rainart pres, tot lo país se'n regaudís.

1. **bistanflèra !** : exclamacion per exprimir que çò qu'òm vòl far es impossible.

nòu

La mòrt de Rainart

Que ancor me puisse uengier
De cheur qui me fot li grit guerre
Et tant se couche adens aterre
Quatre fois se cõmande a de
Et se saigne pour le malfe

Or sen uont li baron acourt
Saine passerent qui tost cort
Et les destrois et les montaignes
Et puis cheuaucherent p les plaines
Enche q renart se demente
Dou bois ont pdue la sente
Iauoie et le chemin ferri
Et ne q tant, tant ont erre
Qui ul saduoierent a uns plais
Deles une grange a nõnains
Ia maisons estoit bũ garnue
De tous les bns que terre crie
De larr. de fromaiges et de oefs
De beites de brebis de buefs
Et de mlt dautres noriaillons
Dist. Renars car nos adrechons
Par encoste de ches espines
Ves en la court que de gelines
Ia est lauoie que laissons

Renart. R. dit li traisons
Dier le seroit bũ pr qi le dires
Fils apurtain ribaus herites
Qi aimais traitres et engres
Vous estes a moy confes
Et aures merchi crier
Fait il ie lauoie oblier
Ilions nous en. ues moy tot pst
Renart. R. pour noiant est
Dieu paruures. dieu foy mentie
Tous taps durra ta lecherie
Entor ha fole creature
Tu ies de mort en auenture
Et apres ta confession
Voloies faire traison
Cherres grãs pechies te cort seure
Ve te te que maudite soit leure
Que tu fu onqs nes de mere
Belleint me chastie frere
Ilions nous en en pais ensable
Tot li corps li fremit et tremble
Pour son cousin qui le chastie
Et nõ por quãt souuent colie
Vers les gelines chelle part
Qi lit est dolens quãt il sen pt
Et qui la teste li copast
Vers les gelines droit alast

Or sen uont li baron ensamble

nòu

La mòrt de Rainart

Rainart a obtengut del rei un duèl judiciari per se justificar de las acusacions que lo gal a portadas contra el ; de son costat, Rainart acusa lo gal de l'aver fach enterrar viu. Lo combat es atissat ; Cantaclar es *a mand*[1] d'aver lo dessús : Rainart a perduda l'aurelha drecha e a l'uèlh esquèr crebat.

— Quand la batalha amb vos aurà acabat, ditz Cantaclar e qu'aurai escantida ma colèra, me pensi qu'auretz pas mai besonh de mètge.

Rainart qu'ausís la responsa, compren plan quina grand vergonha e *vilaniá*[2] Cantaclar, per *guerlhesa*[3], li vòl far endurar, qu'encara es pas las de se batre. *Aladonc*, sosca que soscaràs, Rainart se ditz que farà lo mòrt, que *daissarà estar* Cantaclar que li fa afronts e maltractaments.

A aquel moment, se daissa tombar sus el, e Cantaclar lo peçuga e lo gafa, mas Rainart fa mina d'èsser mòrt : bolèga pas, demòra en una, al contrari, a boca clavada e muda, sens la mendre votz ni alen. Quand lo vei dins aquel estat, lo tracta de canalha, l'arrapa per la coa amb lo bèc e lo trigòssa dins un valat. Ara Rainart vei ben que i a pas degun per lo secorrir e li ajudar, qu'es la bèstia del monde pus *asirada*[4] de totes. Sap plan que ni aur ni

1. **a mand de** : sul punt de.
2. **vilaniá** : paraulas, accions marridas qu'òm fa subir a qualqu'un.
3. **guerlhesa** : caractère d'una persona que cèrca a enganar de totes los biaisses.
4. **asirar** : aver d'asirança, d'òdi per qualqu'un : li voler mal, voler sa mòrt.

argent, ni promessa, ni riquesa, li poiràn pas sauvar la vida se son torn es descobèrt. Mas amb son *gaubi*[1], a *guilhat* Cantaclar que lo daissa per mòrt. A l'entorn, i aviá grand *prèissa*[2] coma s'èra estat velha de fèsta. Roart e Bruna *l'agralha* sul pic venguèron trobar lo rei e li diguèron:

— Sénher, ara, *traguetz pas mal* a causa de Rainart, va morir, de segur. La batalha d'uèi a plan mal virat per el. Aquí que ven de tombar dins aquel valat aval, tan mòrt coma un *soc*[3]. N'auriatz *blaimes*[4] e repròchis se se mandava la man tornarmai sus el. Deman, la *feruna*[5] l'aurà tot despeçat e devorat, e sètz pro demorat aicí, ara que son companh l'a vencit.

Lo rei Nòble venguèt a sa tenda e totes los barons tornèron al lor ostal, e cadun fasiá veire sa jòia en se'n tornant. Daissèron estar Rainart dins lo valat, la gola *alandada*, coma se son *arma*[6] se n'èra anada, e sos enemics n'èran totes regaudits.

Lo corbàs e dama Bruna l'agralha daissèron lo rei sens que cap de bèstia o sachèsse e correguèron al valat ont Rainart qu'aviá perdut un uèlh e una aurelha se morissiá de fam.

— Roart, diguèt l'agralha, vòli *a tot pèrdre*[7] que tornem veire anuèch aquel aganit de Rainart. Pels sants venerats en Galícia, *prendrem cura*[8] de sa pelissa. Es mòrt, avèm pas paur d'el.

Rainart qu'èra *nafrat*, los ausissiá e los espiava, mas en fenhent totjorn d'èsser mòrt e se gardava de lor parlar. Èra resolgut de

1. **gaubi**: saber far, adreça.
2. **i aviá grand prèissa**: i aviá una molonada, una multitud de gents.
3. **soc**: çò que demòra en tèrra quand un arbre es copat.
4. **blaime**: jutjament de desaprovacion sus de paraulas o d'accions.
5. **feruna**: las bèstias salvatjas.
6. **arma**: lo sofle de vida distinguit del còrs dins la tradicion crestiana e considerat immortal.
7. **a tot pèrdre**: absoludament, obligatòriament.
8. **prene cura**: velhar a téner en bon estat.

demorar aquí *entrò* que vegèsse la nuèch venir. Mas los autres dos volguèron pas qu'aquò foguèsse e tombèron sus el que lo crentavan pas brica. Totes dos li montèron dessús; Roart s'avancèt lo primièr, comencèt de levar lo bèc e lo li *clauguèt*[1] dins las carns. Alara Rainart i anèt d'una brava dentada, l'arrapèt per la cuèissa e tirèt tant a el – es çò que ditz lo raconte – que la brandiguèt fèrme, la li desrabèt al ras del cuol e l'estropièt *òrrament*. Roart, que patís bèlcòp, a volat de l'autre costat, sul bòrd del valat. L'agralha, que vegèt Rainart sol, sautèt al pè del corbàs. Rainart, el, se quilha sus sos pès, pren la cuèissa, se'n va en l'emportant e daissa Roart adolentit e *aclapat*. En bèstia desesperada qu'es, un uèlh crebat, una aurelha copada, Rainart fugís sens esperar, sens s'arrestar. Trobèt pas barrada la pòrta de sa fortalesa, non pas, mas en grand *marriment*[2] i s'engulhèt.

Quand Ermelina lo vegèt, li agèsson donat Choisy en tota proprietat, n'auriá pas aguda tant de jòia e se'n seriá pas facha tala fèsta. Mas quand se mainèt qu'aviá lo cap tan *maladobat*[3] manifestèt una grand dolor e los *mandrats*[4] parièr. I agèt bèlcop de crits e de dolor. Lo metèron al lièch e lo faguèron jaire.

E Roart, el, qu'es plan *malgalhard*[5], se planh a l'agralha:

— Digatz-me, nòbla amiga, cossí poirai anar a la cort? Rainart m'a tant *desondrat* que sabi pas cossí far.

— Vos portarai dins mos braces, fa l'agralha. Vertat, soi plan *marrida*[6] e dolenta del grand *malastre* e del patiràs qu'enduratz.

1. **claure**: enfonçar.
2. **marriment**: estat de grand malcontentament e de granda pena.
3. **maladobat**: en plan marrit estat.
4. **mandrats**: pichons de la mandra (guèine, rainard, rainal).
5. **malgalhard**: en marrit estat, en marrida santat.
6. **marrida**: desolada, atristesida.

Aquò dich, Bruna *regussa*[1] son vestit e, trista e *desconsolada*, se'n va trobar lo rei qu'èra segut dins sa tenda:

— A, sénher rei, cridèt, justícia! Ai portat aicí Roart, vòstre amic lo corbàs, qu'es plan nafrat, e me soi venguda plànher de Rainart, aquel bandit *de puta-raça*[2] que s'es terrat e clavat a Malpertús, son repaire, qu'es el qu'a emportada la cuèissa de Roart. L'a manjada, l'a devorada. Nòble rei, *destrigatz*-vos, venjatz-vos dels afronts e dels *otratges* que Rainart vos fa endurar dempuèi tant de temps. Ven de desrabar un membre a vòstre vassal; s'avètz bona sovenença, vos a agut tormentat aital quatre còps. Cal que lo traïdor qu'a ausat far aquò siá despeçat e mes a mòrt.

Alara Roart pren la paraula e ditz:

— Sénher, agetz pietat de ieu, que soi nafrat a mòrt. Ai perdut un pè e una cuèissa, ne soi al desesper, me pensi que morirai lèu. Mas s'ai pas venjança del *guèrlhe*, del traïdor qu'es causa de mon marriment, sètz vos que ne seretz blaimat, e *a bon drech* anar.

Lo rei se levèt e se metèt drech quand ausiguèt e escotèt, atentiu, aquelas paraulas, e repondèt sens esperar:

— Roart, sètz tot desondrat, mas lo que vos a mes dins aquel estat aurà pas ganhat res.

Còp sec, ordona a sos barons e a sos òmes de s'equipar e lor ditz:

— Per totes los sants que se prèga a Roma, ni ivèrn ni estiu m'empacharàn pas d'anar a Malpertús. Farai arrasar lo castèl, ne farai sortir Rainart de fòrça. Serà penjat coma se penja un brigand jols uèlhs de mos barons, aquí lo sòrt que l'espèra.

— Estimat Sénher, pòt pas èsser aital, faguèt lo tais, sénher Grimbèrt. Fraire Ubèrt e ieu, anarem a Malpertús *mas que non vos desplaga*[3], passarem l'encencha, e en òmes d'esperiment que

1. **regussar**: replegar ensús las margas o lo fons d'un vestit.
2. **de puta-raça**: de la raça dels marrits, dels brigands.
3. **mas que non vos desplaga**: se vos desplai pas.

sèm, farem saber a Rainart vòstre messatge, e li direm, se ne volètz donar l'òrdre, que vos venga trobar, qu'es un òrdre vòstre; e la responsa qu'ausirem, la vos tornarem portar.

Lo rei que se teniá drech, respondèt, *enchiprat*[1]:

— Anatz-i vistament, es la miá volontat, e digatz-li, que sus l'uèlh drech que li demòra me venga rendre compte dels motius e rasons d'aver estropiat mon baron.

Luènh de desaprobar aquel òrdre, Grimbèrt e Ubèrt se meton en camin sens *trigar*[2].

Tardiu, l'escargòl, passa davant per trobar bon ostal per la nuèch. Los autres dos cavalgan darrièr sens s'arrestar en camin.

Vos vòli pas contar pel menut las jornadas del viatge, ni çò que lor arribèt. Avancèron camin e finiguèron per arribar a Malpertús ont Rainart tristament teniá lo lièch e patissiá las pèiras.

Ubèrt que portava lo messatge, e Grimbèrt venguèron a la pòrta e cridèron amb grand *rambalh*:

— Dubrissètz al messatgièr del rei!

Rainart, qu'ausís lo *çaganh*[3] ordona al portièr qu'es pas *bartòla*[4] d'anar a la pòrta e de prene lenga còp sec amb los que cridavan tan *de vam*. E lo portièr qu'aviá la coa torçuda e borruda, còp sec i partiguèt. Prudent e avisat, lor cridèt d'en naut de la *barbacana*:

— Qual sètz?

— Sèm messatgièrs de Monsénher Nòble lo leon; volèm parlar a Rainart.

1. **enchiprat**: malcontent, irritat.
2. **sens trigar**: sens tardar, sens esperar.
3. **çaganh**: rambalh.
4. **bartòla**: persona capleugièra que fa las causas a la lèsta, aproximativament.

Quand ausiguèt aquò, lo portièr, vivament, tornèt montar la *pòrta corredissa*[1] qu'èra baissada. Grimbèrt que se presenta lo primièr, dintra de reculons. Un còp passada la primièra pòrta, Grimbèrt ditz al *busard*[2]:

— Aprochatz-vos, sénher Ubèrt, mas baissatz-vos, que la pòrta es bassa.

— Per sant Liunard, fa Ubèrt, crenti que Rainart tornarmai uèi cèrque a far una ventrada de ieu. Me vau téner aicí entretant que tornetz, m'estimi mai al larg que constrench.

Grimbèrt es ben forçat de consentir a la demanda de fraire Ubèrt. El, al contrari, s'avança, e Rainart que, solide, patís fòrça, li demanda que cèrca e que vòl.

— Estimat vesin, li respond Grimbèrt, soi vòstre cosin german, aladonc es natural qu'aja granda amistat per vos. Monsénher Roart, lo corbàs, es vengut a la cort se plànher de vos. La nafra que li avètz facha a emmaliciat lo rei e los barons. *Vos'n sachetz pas mal*[3], mas per mon entremesa, Nòble vos ordona – e a lo drech per el – de vos presentar davant el sens delai per vos justificar de las acusacions portadas contra vos. Vos es impossible de refusar de venir a la cort per que justícia passe.

— Mon cosin, de tot aquò, n'ai pas res a far, e d'ara enlà, vòli pas mai anar a la cort qu'i m'an tròp tormentat. Aquí çò que diretz al rei de ieu, quand vos presentaretz davant el, que lo corbàs es estat causa de ma mòrt, e qu'Ermelina, vòstra amiga, vòstra parenta – ma mòrt l'a *aclapada* del pus grand *patiràs* – m'a fach enterrar aval, defòra, jos aquela pèira tombala, amb una crotz que s'i quilha, a l'ombra d'un *albespin*. En tornant sortir, trobaretz lo

1. **pòrta corredissa**: pòrta o grasilha d'un castelar que se monta e se davala amb de cadenas.

2. **busard**: rapace diürne (fr. *milan*).

3. **vos'n sachetz pas mal**: agetz pas de malcontentament contra ieu.

tombèl d'un païsan que s'apelava Rainart. O veiretz, lo nom i es escrich dessús, e es çò que diretz al rei. Quand partiretz d'aicí, Ermelina, amb Rovèl, mon filh que vendrà amb ela, vos menarà drech a aquela tomba darrièrament e frescament cavada.

— Faguem aital, soi d'acòrdi, diguèt Grimbèrt, aladonc, me'n vau, amb vòstra permission.

Aquò dich, Grimbèrt partiguèt e trobèt monsénher Ubèrt e Tardiu, qu'èran los sols a l'aver acompanhat. Ermelina e son filh Rovèl los menèron tot drech al tombèl e diguèron:

— Rainart, lo *guèine*, per nòstra grand pena, jai jos aquela pèira, estimats sénhers. Legissètz las letras escrichas sus la lausa e pregatz Jèsus Crist qu'aja pietat de son arma. Pecaire! Ieu çai demòri, abandonada; mos enfants son *orfanèls*[1]. Ai pas un sol vestit, ni de drap, ni de lin, e soi dins la pus granda paurièra.

Sus aquelas paraulas, torna dintrar dins l'encencha de Malpertús; eles, se'n van e s'*afanan* de tornar al pè del rei que tròban dins son *pabalhon*[2]. Grimbèrt, los uèlhs molhats de lagremas de tant qu'aviá plorat s'èra agenolhat davant el, los dos genolhs en tèrra. E quand lo rei Nòble lo vei plorar, n'es tot plen *desaubirat*[3]. Lo *busard* pren la paraula e li ditz:

— Sénher, venèm de Malpertús, e nos sèm *enganats*. Rainart es mòrt e enterrat. Quand Roart s'es refugiat aicí, Rainart èra tan *malgalhard*[4] qu'ara es en tèrra. Avèm vist lo cròs e la pèira tombala, sabèm al solide que lo corbàs, qu'ara es tot *estrelit*[5], l'a tuat e qu'es mòrt, acabat. El es estropiat, mas Rainart es mòrt. Lo Sant Esperit

1. **orfanèls**: mainatges que los parents son mòrts.
2. **pabalhon**: a l'Edat mejana, tenda ronda o carrada que montan las armadas en campanha.
3. **desaubirat**: fòrtament trebolat, incapable de reagir *sin.* **desturbelat**.
4. **malgalhard**: en marrit estat, en marrida santat.
5. **estrelit**: sens fòrça, flac d'aganiment o de malautiá.

aja cura[1] de son arma e que la mene a la pus cima del cèl, doas lègas delà lo Paradís ont i a pas ni paure, ni mendicant.

Quand lo rei apren la novèla, es tot laguiat tornarmai de la mòrt de Rainart e bèlament adolentit. Sul pic, se lèva e declara, *ablasigat*[2] e tot plen desaubirat:

— Quin grand malastre! Avèm perdut lo melhor dels barons qu'aviái, ni mai cresi pas trobar jamai l'escasença de n'aver reparacion. *Ni per* la mitat de mon aver, auriái pas volgut qu'aquò arribèsse!

Sus aquò, sortiguèt de son pabalhon e montèt dins son palais. Aicí m'arrèsti de vos contar la vida e las funeralhas de Rainart. Aicí finís lo nom de Rainart.

1. **aver cura**: se cargar amb granda atencion de quicòm o de qualqu'un.
2. **ablasigat**: prigondament tocat e aclapat moralament (malautiá, malastre) o fisicament.

Et pour autre meffais asses
Dont aus ne pont estre lasses
Or atant faut que ie nauroie
Que il tournast a male voie
Mais se le poie tenir
Il est tost le commencoit morir
Il croys men adonnei congie
Et commãdei ⁊ calongie
Renaus tenoit le chief enclin
Ha hay dist il sire ysengrin
Mauuais traytes faux prouues
Il ues sui quãt ne me rauules
Comment est appelles chus vous
Parles apertement a nous
Ysangrin tit quant il loy
Pour le nom mlt sen esioy
Ne fust si les pour nul auour
Voles dist il son nom sauoir
Oil. comment est appelles
Renart ha li dessaes
Trestous nous hõmt ⁊ engigne
Se dieu donne que ie le tiengne
De lui seroit la terre quitte
Il a soie pais seroit petite
Dont auroit il fort tãps trouue
Se nous lauies or trouue
Par foi que doi sainct martin
Ne sainct fraubert ne. s. quãtin
Que pour lauoir q̃ poust nommer
Ne voler pas moy lui sambler
Vous aues droit dit ysengrin
Ne nous garroit dieu napolins
Ne tous li ors qui sont en terre
Que iamais no meusiies graire
Mais or me di frere amis
Du mesf dont tes entremis
Se tu en seeis seruir acourt
Que ne soies moques acourt
Par mon seigneur. s. ursalem
Ne fu mais tel; trouues oam
Donques ten iue auecques moy
Ie tacouterai au roy
Et a ma dame la royne
Qui tant est debonnaire ⁊ fine
Et ie vous voi ⁊ bel ⁊ gent
Il vouterai vous de la gent
Et se tu vues o moy venir
Ie te ferai mlt chier tenir
Voistre merchi dist galopin
Ie sai bñ faire le cherin
⁊ se iauoie mon uiel
Ie vous disse. J. bon retruel
⁊ une tel noce et tel son
Pour vous q̃ sambles bñ baron
Dist. y. seeis tu que fai
Vien ten une uielle sai
Chies. J. villain qui sen deduit
Il voer lui ⁊ li vorlin tuit
Il ses enfans en faut grant voie
Il est nulle nuis que ie ne loie
Par la foi que ie doi saint pe
Il a uielle est et belle ⁊ clere
Se vous uenes o moy acourt
Vous laueers aquoi que vouer

Lexic

A

abat *n. m.* : superior d'un monastèri d'òmes.

abeluc (èsser d'~) *loc. v.* : sentir de fòrça, de vam.

ablasigat,-ada *part. pass. e adj.* : prigondament tocat e aclapat moralament (malautiá, malastre) o fisicament.

abocadents (d'~) *adv.* : tombar, s'amorrar sus la boca.

aclapar *v.* : tombar sus qualqu'un e lo metre sens fòrça (malautiá, malastre).

aclatar (s') *v.* : baissar lo cap e se far pichon coma s'òm se metiá en bola.

adelit,-ida *adj.* : sens fòrça, feble, d'aver pas manjat.

afalhocar *v.* : tombar e pèrdre coneissença de granda feblesa *sin.* **còrfalir**.

afanar (s') *v.* : far viste, se preissar *sin.* **se destrigar**, **se despachar**.

afogat,-ada *adj.* : qu'a un grand desir per quicòm ; que met una granda passion dins çò que fa.

afrabar *v.* : 1. far perir una causa 2. s'afrabar : se far plan mal (persona, animal).

agralha *n. f.* : aucèl de la familha del corbàs, pus pichon qu'el (fr. *corneille*).

agrat (a mon ~) *loc. adv.* : a ma convenença, coma m'agrada.

aise (a bèl ~) *loc. adv.* : sens gèina, amb un grand plaser.

aissa *n. f.* : sentiment que pòrta una persona a voler mal a una autra, a se regaudir del mal que li arriba, o a li far lo mal.

aissa (far) *loc. v.* : se ditz d'una persona o de quicòm que provòca l'aissa, l'òdi, l'asir.

ajocar (s') *v.* : se pausar sul joc (galinas), sus una branca, sus quicòm de naut.

aladonc *adv.* : indica lo moment o la consequéncia d'un eveniment, d'una accion *sin.* **alara**, **alavetz**.

alandar *v.* : dubrir en grand (pòrta, fenèstra, boca).

albespin *n. m.* : arbrilhon espinós (fr. *aubépine)*.

alegrar (s') *v.* : èsser bravament content e gaujós, se regaudir.

alègre,-a *adj.* : bravament content e gaujós.

alimenar (s') *v.* : se jaire per l'èrba, per la posca o per la fanga e i far vira-revira.

almòina *n. f.* : don de febla valor facha a una persona dins la misèria.

amble (a l'~) *loc. adv.* : se ditz de l'anar del caval entre pas e tròt, quand las doas patas d'un costat tòcan tèrra e las doas de l'autre costat son levadas.

amorrar (s') *v.* : tombar de morres, fàcia contra tèrra, d'abocadents.

anar *n. m.* : l'anar d'una persona : 1. lo caractère, lo temperament, lo comportament d'una persona 2. lo biais de caminar, de se desplaçar.

aparar *v.* : protegir, gardar d'èsser tuat o nafrat.

apertièra *adv.* : un après l'autre ; indistinctament.

aplanponhar *v.* : sasir de vam a plen ponhat.

aprivadar *v.* : far venir un animal mens salvatge o mens pauruc.

arada *n. f.* : camp laurat.

arderós,-osa *adj.* : que manifèsta d'ardor, de passion.

aret *n. m.* : mascle de la feda *sin.* **marre**, **parròt**.

arma *n. f.* : lo sofle de vida distinguit del còrs dins la tradicion crestiana e considerat immortal. *I a pas una arma, i a pas arma que viva* : i a pas degun.

arrendut,-uda *adj. e part. pass.* : sens la mendre fòrça de tan las qu'òm es.

arrogància *n. f.* : actitud que manifèsta de superioritat e de mesprètz.

asirar *v.* : aver d'asirança, d'òdi per qualqu'un ; li voler mal, lo poder pas suportar.

assalvatgir *v.* : far venir salvatge.

aste *n. m.* : barreta de fèr ont s'engulha un polet per lo far rostir a la calor de la brasa en virant.

astilha *n. f.* : broqueta ont s'espinta de trocets de carn per los far rostir sus una grasilha.

atissar *v.* : lançar e escometre contra qualqu'un.

autrú *pron. indef.* : totas las personas autras que se meteis.

avilit,-ida *adj. e part. pass.* : complètament desonorat e abaissat.

baralha *n. f.* : discussion viva que pòt virar en batèsta *sin.* **brega**, **garrolha**, **pelejada**.

barbacana *n. f.* : a l'Edat mejana, pichòta fortificacion avançada qu'apara la pòrta d'un castèl.

barbèu : peis de ribièra (fr. *barbeau)*.

barranda *n. f.* : pòrta o cleda que barra una dubertura, un pas.

barri *n. m.* : 1. muralha fortificada d'un castelar o d'una vila 2. los quartièrs bastits delà las muralhas de la vila.

bartassalha *n. f.* : bartasses espesses.

bartòla *n. f.* : persona capleugièra que fa las causas a la lèsta, aproximativament.

bauç *n. m.* : ròc escalabrós que fa una granda paret.

biaça *n. f.* : sac long dubèrt pel mièg que fa doas pòchas quand òm lo pòrta sus l'espatla (*mendicaires e pelegrins de l'edat mejana*).

bistanflèra ! : exclamacion per exprimir que çò qu'òm voldriá arriba pas.

blachin *n. m.* : recipient per posar e portar l'aiga *sin.* **ferrat**, **selha**.

blaime *n. m.* : jutjament de desaprovacion sus de paraulas o d'accions.

bojal *n. f.* : pichòta dubertura dins una paret.

bombir *v.* : sautar en abans.

bornhon *n. m.* : caissa adobada per las abelhas *sin.* **brusc**.

brac *n. m.* : can de caça dreçat per arrestar, qu'a lo pel ras e las aurelhas pendentas.

brega *n. f.* : discussion viva que pòt virar en batèsta *sin.* **garrolha**, **pelejada**.

bresca *n. f.* : los alveòls de cera ont las abelhas fan lo mèl.

bricon (un) *adv.* : un pauc *sin.* **un bocin**, **un brigalh**.

brieu (un bèl ~) *loc. adv.* : longtemps.

brigòta *n. f.* : bocin de meulha de pan *sin.* **brigalha**, **mica**.

broa *n. f.* : bòrd d'un riu, d'un estanh, d'un camp.

bufèc,-a *adj.* : 1. voide 2. qu'a pas de sens.

burla *n. f.* : paraula o prepaus trufaire amb l'intencion d'amusar e de far rire al despend de qualqu'un.

busard *n. m.* : rapace diürne (fr. *milan*).

cabestre *n. m.* : (de **cap**) brida de cuèr qu'enròda lo cap d'un vedèl o d'un ase e permet de lo menar.

cabiròl *n. m.* : mamifère salvatge de la familha dels cervidats (fr. *chevreuil*).

cadèl *n. m.* : can jove *sin.* **canhòt**.

caforna *n. f.* : 1. tuta, tanièra 2. bauma, cavèrna 3. demòra estrecha, escura e encombrada.

cairèl *n. m.* : trach d'arcbalesta dont lo fèr a quatre fàcias.

caissals *n. m.* : (de **cais** : boca, maissa) dents molaras.

cala-suau *interj.* : cala-te e ten-te suau, tranquille.

calcinar (se) *v.* : aver de preocupacions a causa de quicòm o de qualqu'un ; aver pensament de quicòm o per qualqu'un.

calomniar *v.* : dire de messorgas sus qualqu'un per li portar tòrt.

canonge *n. m.* : prèire que fa partida del capítol d'una glèisa catedrala o collegiala.

carnmòl,-a *adj.* : se ditz de las peras tròp maduras qu'an la carn mòla e que comença de passar.

carrar (se) *v.* : aver de plaser a far una causa.

casit,-da *adj.* : qu'a en abonde çò que cal per viure, se noirir, se vestir, se lotjar.

castelar *n. m.* : 1. castèl fortificat 2. castèl fortificat en roïnas.

castigament *n. m.* : pena sevèra per punir lo colpable d'una fauta.

caval de tira *n. m.* : caval pels trabalhs.

cavalgar *v.* : anar a caval.

chautar (se) *v.* : èsser indiferent a quicòm o a qualqu'un.

chinareda *n. f.* : tròpa de cans que caçan ensemble.

clapar *v.* : tustar plan fòrt.

claure *v.* : 1. menar lo bestial a l'estable 2. conténer dins un recipient 3. s'enfonçar dins quicòm.

claus *n. m.* : camp o prat enrodat d'un randal o d'una barralha.

closcar *v.* : (de **clòsc**) 1. copar, trincar lo clòsc d'una nose, d'una avelana 2. copar, brigalhar quicòm.

coard,-a *adj.* / *n. m.* : qu'es bravament pauruc.

coardar *v.* : aver bravament paur.

cobés,-esa *adj.* : qu'a una plan fòrta enveja de quicòm e desira se n'emparar.

cobesiá *n. m.* : la fòrta enveja de quicòm e lo desir de se n'emparar.

cochar *v.* : 1. far partir quicòm o qualqu'un 2. acorsar un animal, un panaire.

coissinièra *n. f.* : coissin gròs carrat, de pluma, que sosten lo cap quand òm es jagut.

colet *n. m.* : partida del vestit al torn del còl.

companatge *n. m.* : çò qu'òm manja amb lo pan (carn, legum…).

còrcachar *v.* : *sens pròpri* cachar sul còr per aufegar, escanar ; *fig.* se ditz de quicòm que vos procupa fòrça, vos fa patir (malautiá).

corchièra *n. f.* : un camin pus cort per anar d'un endrech a un autre *sin.* **acorchi**.

còrfalir *v.* : se trobar feble, prèst a estavanir de fam, de lassièra, d'emocion o de paur *sin.* **afalhocar**.

corredissa (pòrta ~) *n. f.* : a l'Edat mejana, pòrta o grasilha que se monta e se davala amb de cadenas dins una fortificacion.

cotria (anar ~) *loc. v.* : anar ensemble.

cropairon *n. m.* : partida de darrièr dels còrs d'un aucèl que pòrta las plumas de la coa.

cròta *n. f.* : cava en vòuta.

cujar *v.* : mancar far quicòm, èsser sul punt de far quicòm mas o far pas.

cunh *n. m.* : pèça de fèrre o de fusta dura qu'òm enfonça dins un rol a còps de maça per l'asclar.

cura (prene ~) *loc. v.* : far tot çò que cal per s'ocupar d'una persona o d'un animal; atencion portada a plan far quicòm, a gardar quicòm en bon estat.

de badas *adv.* : sens succès, per res.

defèci *n. m.* : sentiment de desgost e de colèra.

delà *adv.* : delà l'aiga : de l'autre costat de l'aiga.

demingrar (se) *v.* : se reprochar fòrtament quicòm, ne pèrdre coratge o ne venir malaute.

desaubirat,-ada *part. pass. e adj.* : fòrtament trebolat, incapable de reagir *sin.* **desturbelat**.

desbrenar (se) *v.* : se desfar tant, que los tròces son pichonèls coma de brigòtas de pan.

desconsolat,-ada *part. pass. e adj.* : qu'espròva una granda pena.

desfortunat,-ada *part. pass. e adj.* : qu'es dins lo malur, lo malastre.

desondrar *v.* : nafrar e afrabar la cara o lo còrs d'una persona.

desparlar *v.* : dire de causas incoerentas, desrasonablas, dessenadas.

desrocat,-ada *part. pass. e adj.* : demolit, tombat.

destral *n. f.* : esplech per tombar un arbre, per asclar un rol *sin.* **pigassa**, **acha**.

destrigar (se) *v.* : far pus rapidament una causa *sin.* **s'afanar**, **se despachar**.

desturbelat,-ada *adj.* : fòrtament trebolat, incapable de reagir.

desvariat,-ada *adj.* : trebolat, un pauc perdut.

dicha (a ~ de) *loc.* : a fòrça de.

domètge,-tja *adj.* : 1. contrari de salvatge : aprivadat, abalit dins una bòria 2. *fig.* de bon caractère, amistós.

drech (a bon ~ anar) *loc.* : coma es normal e logic, perque es lo drech, la lei.

duèl *n. m.* : combat en armas en preséncia de testimònis entre dos adversaris demandat per un dels dos en reparacion d'una ofensa.

èime (perdre l' ~) *loc. v.* : pèrdre la rason.

eissart *n. m.* : tèrra que ven d'èsser desbosigada per la metre en cultura.

eissordar *v.* : 1. far venir sord 2. desrengar qualqu'un amb sas paraulas o sas actituds.

emblaimar *v.* : pèrdre coneissença *sin.* **s'estavanir**.

emboscada *n. f.* : ataca subta pendent lo desplaçament d'una tropa enemiga.

emmaliciat,-ada *adj.* : en colèra *sin.* **enferonit**.

emmalir *v.* : far venir lo mal pus fòrt, pus grèu.

enchiprar *v.* : provocar lo malcontentament, l'irritacion.

encorar *v.* : donar l'enveja a qualqu'un de far quicòm ; encoratjar.

endevenença *n. f.* : circonstància favorabla ; azard ; **per mala endevenença** *loc.* : a causa de marridas circonstàncias, per manca d'astre.

endevenir (i) *v.* : aver d'astre, de chança per aver o far quicòm.

enferonit *part. pass. e adj.* : furiós coma s'aviá la ràbia *sin.* **enrabiat**.

enfuscar *v.* : atissar, far venir agressiu, escometre a atacar.

engalhat (mal ~) *adj.* : dins una marrida situacion.

engalhar *v.* : 1. metre d'òrdre, arrengar 2. **s'engalhar** : s'engulhar.

engana *n. m.* : messorga, dissimulacion e calcul per obténer quicòm de qualqu'un.

enganar *v.* : abusar de la fisança de qualqu'un amb de messorgas per obténer quicòm d'el.

engarçar *v.* : menar qualqu'un a prene çò fals per la vertat, enganar fòrtament per obténer quicòm d'el a son prejudici.

engenh *n. m.* : saber far, intelligéncia per arribar çò qu'òm vòl.

englandat,-ada *adj.* : en marrit estat, afrabat.

engolar, engolir *v.* : far davalar lo manjar o lo beure dins la garganta.

entrò *prep.* : entrò qu'arribe *sin.* duscas qu'arribe, d'aquí qu'arribe, fins qu'arribe ; *entrò al ser* : duscas al ser, d'aquí al ser, fins al ser.

erètge *n. m.* : persona que sosten un corrent religiós considerat non ortodòxe.

escach (un) *loc. adv.* : un mont, fòrça, bèlcòp.

escalussada (d' ~) *adv.* : oblicament.

escarnir *v.* : 1. insolentar qualqu'un, li dire de causas marridas 2. imitar qualqu'un en se trufant d'el.

escarraunhadura *n. f.* : entalha leugièra sus la pèl en tombant, en s'estrifant a una romèc.

escarraunhat,-ada *adj.* : que s'es facha una entalha leugièra sus la pèl.

escometre *v.* : lançar qualqu'un a far quicòm ; atissar.

escrancat,-ada *adj.* : sens la mendre fòrça de tan las qu'òm es *sin.* **arrendut,-uda**.

esglasiat,-ada *adj.* : qu'es fòrtament espaurugat.

espelofit,-ida, espelofrit,-ida *adj.* : (de **pel**) qu'a lo pel en desòrdre.

esperforçar (s') *v.* : (de **fòrça**) far totes los esfòrces que cal per arribar a çò qu'òm vòl.

esperons *n. m.* : pèça metallica plaçada al talon de la bòta del cavalièr utilizada per menar lo caval.

esplumissar *v.* : desrabar las plumas.

esquilhar (s') *v.* : partir d'amagat, discrètament.

estacadura *n. f.* : (de **estacat**) lo fach d'èsser estacat, excessivament atencionat a despensar pas son argent, a se privar de plan causas per las gardar. **Estacat coma una borsa de sèt cordèls** : èsser fòrça avare.

estar *v.* : **daissar estar** : daissar far ; **sens estar gaire** : sens esperar gaire.

estavanir (s') *v.* : pèrdre coneissença e tombar.

estòla *n. m.* : benda d'estòfa que pòrta lo prèire, l'avesque pendent las ceremonias.

estrelit,-ida *adj.* : sens fòrça, flac d'aganiment o de malautiá.

estrementir (s') *v.* : tremolar de freg, d'emocion o de paur.

estug *n. m.* : contenent rigide per un libre, de lunetas.

fablèl *n. m.* : als sègles XII^en^ e XIII^en^, corts racontes en vèrses per divertir o far de satira.

falord *adj.* : un pauc fòl.

farivòlas *n. f. pl.* : dires, prepaus leugièrs sens portada.

fau *n. m.* : arbre (fr. *hêtre*).

fauda *n. f.* : quand òm es assetats, la partida que va de la cencha als genolhs.

feloniá *n. f.* : desleialtat, traïson d'un vassal per rapòrt a son senhor.

femorièr *n. m.* : pila del fems tirat d'un estable (palha e bosa mesclats de l'apalhatge del bestial).

ferrat : recipient per posar o portar d'aiga *sin.* **blachin**, **selha**.

flagèl *n. m.* : aplech per escodre las cerealas fach d'un margue e d'un batedor articulats amb de correjas de cuèr.

fraisse *n. m.* : arbre (fr. *frêne*).

friutar *v.* : manifestar un grand contentament e far fèsta a qualqu'un.

fujas (a) *loc.* : en fugissent.

fum *n. m.* : 1. lo gas que produsís la combustion de la lenha, de l'èrba 2. la sentor agradiva d'una carn o d'una mangisca que còi.

fumar *v.* : 1. far de fum 2. s'enfugir, partir al brutle.

gabre *n. m.* : lo mascle de l'auca (fr. *jars).*

gandir (se) *v.* : (se) metre fòra dangièr, fòra perilh.

ganèl *adj.* : que dissimula sas intencions e cèrca a enganar.

garrolha *n. f.* : discussion viva que pòt virar en batèsta *sin.* **brega**, **disputa**, **pelejada**.

gaubi *n. m.* : saber far, adreça.

gaug *n. m.* : grand contentament *sin.* **jòia**.

gaujós,-osa *adj.* : qu'espròva de gaug, de jòia.

gèsta *n. f.* : istòria gloriosa d'una linhada de reis o de nòbles.

gimbla *n. f.* : bròca jove plegadissa.

golard,-a *adj.* : 1. qu'aima tot çò que se manja 2. que manja excessivament.

golardiá *n. f.* : 1. lo fach d'aimar tot çò que se manja 2. lo fach de manjar excessivament 3. una mangisca o un dessèrt bravament presat.

golarditge *n. m.* : lo fach de manjar excessivament e de ne voler totjorn mai.

gràcia (far ~) *loc. v.* : daissar en vida un senhor vencit al combat.

guèine *n. m.* : 1. mamifère carnivòre vesin del can, del pelatge ros, fin caçaire 2. òme rusat *sin.* **rainard**, **rainal**, **mandra**.

guèrlhe,-a *adj.* : 1. se ditz d'un objècte torçut 2. *fig.* se ditz d'una persona que cèrca a vos enganar tot en ganhant vòstra fisança.

guerlhesa *n. f.* : (de **guèrlhe**) caractère, comportament d'una persona guèrlha.

guilhar *v.* : engarçar, enganar en fasent passar per vertat çò qu'es fals.

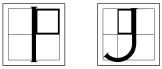

iala *n. f.* : budèl emplit de budèls, de lard e de carn de pòrc (fr. *andouille*).

insoléncias *n. f.* : paraulas qu'insolentan, qu'injúrian una persona.

junar *v.* : se passar de manjar.

jurament *n. m.* : afirmacion solemna de dire la vertat al tribunal, de respectar un engatjament, una pacha.

laç *n. m.* : dispositiu fach amb un crin en anèla que forma un laç corredor per prene lapins o lèbres *fig.* **èsser pres al laç de son adversari** : èsser victima de la rusa, dels calculs de son adversari.

lagui (aver ~) *loc. v.* : aver pensament, èsser preocupat de quicòm.

landrar *v.* : anar d'un costat e de l'autre, sens direccion precisa.

larg, -a *adj.* : 1. de dimension importanta (pèça, camp) 2. se ditz d'una persona generosa.

latz (d'un ~) e de l'autre *n. m.* : *sin.* **d'un costat e de l'autre**, **d'un band e de l'autre**.

liambras *n. f.* : bavas que rajòlan de la boca.

liechòla *n. f.* : lièch portatiu amb un parelh de braces davant e darrièr.

linhatge *n. m.* : la seguida dels descendents d'un rèire nòble e celèbre.

lonja *n. f.* : correja longa de cuèr per menar los cavals o per téner los cans.

mainatge *n. m.* : 1 *sin.* **dròlle**, **enfant**, **manit** 2. lo temps qu'òm es mainatge *sin.* **enfança**.

mal a tòrt *loc. adv.* : per de marridas rasons, injustament.

maladobat *adj.* : en plan marrit estat.

malafacha *n. f.* : accion marrida (panar, far mal).

malasir *v.* : apelar sus qualqu'un lo malastre, la malediccion divina.

malasit,-ida *adj.* : reprovat, condemnat per sas marridas accions.

malastre *n. m.* : situacion dolorosa (malautiá, mòrt) *sin.* **malur**.

malcorat,-ada *adj.* : qu'es descoratjat e espròva de malcontentament.

malgalhard *n. m.* : en marrit estat, en marrida santat.

malícia *n. f.* : sin. **colèra**.

malparat *n. m.* : perilh, malastre.

maltraire *n. m.* : estat de granda preocupacion, de grand pensament.

mand (a ~ de) *loc.* : sul punt de, prèst a far quicòm.

mandrat *n. m.* : pichòt de la mandra (guèine, rainard, rainal).

manipòli *n. m.* : manòbra, torn per enganar e nòser a qualqu'un.

marcar plan *loc. v.* : presentar plan, aver d'elegància.

marriment *n. m.* : estat de grand malcontentament e de granda pena, d'aclapament.

marrit,-ida *adj.* : 1. perdut 2. desolat, atristesit a causa d'una situacion, d'una paraula 3. que cèrca a far mal als autres, a lor nòser *sin.* **missant**, **maissant**.

martir,-a *n. m.* : persona qu'endura los suplicis o la mòrt per renegar pas sa fe.

martiri *n. m.* : torment, suplici infligit a una persona a causa de sa fe o de sas idèas.

mas que *conj.* : a condicion que (exprimís una condicion, un desir que pòt se realizar pas). *Bon endrech per Tiecelin, mas que tròbe per manjar!*

mastin *n. m.* : can de garda, grand e fòrt.

mençonar *v.* : 1. parlar d'una causa 2. parlar de causas e d'autras.

mendicar *v.* : demandar una peceta o quicòm de pauc de valor.

merlet *n. m.* : la paret entre dos voides a la cima d'un barri, ont los defensors se meton a l'abric.

mestritge *n. m.* : (de **mèstre**) lo fach d'èsser un mèstre, d'aver un grand saber far dins un domèni.

meulha *n. f.* : 1. la partida mòla del pan 2. la carn tendra del peis.

moment (far) *loc. v.* : considerar una causa, portar atencion a quicòm.

monge *n. m.* : religiós que viu en comunautat dins un monastèri.

mordissal *n. m.* : 1. accion de mordir, de gafar 2. plaga facha en mordissent, en gafant.

mors *n. f. pl.* : usatges e praticas d'un grope, d'un pòble, d'un país.

nafrat,-ada *adj.* : qu'a agut un còp, qu'es estat tocat per un projèctile o una arma qu'an provocat una plaga.

necitge *n. m.* : manca d'intelligéncia, de jutjament dins las paraulas o lo comportament.

ni per *conj.* : malgrat, en despièch de.

ni per tot *conj.* : *sin.* **pasmens**, **pr'aquò** *I vòli anar, ni per tot, i vòli pas demorar.*

nòna *n. f.* : la novena ora après lo levant del jorn (15 h), un dels sèt oficis dels monges dins los monastèris.

nòser *v.* : causar un mal, portar prejudici.

òdi *n. m.* : sentiment que pòrta a voler o far lo mal a qualqu'un *sin.* **aissa, asir**.

orfanèl-a *adj.* : mainatges que los parents son mòrts.

orladura *n. f.* : òrle, bordura d'un vestit.

ornhar *v.* : cridar violentament de paur, de dolor o de colèra.

òrrament *adv.* : d'un biais òrre, que provòca lo defèci, la repulsion.

otratge *n. m.* : ofensa grèva ; paraula o accion que pòrta prejudici a la dignitat, a l'onor d'una persona.

pabalhon *n. m.* : a l'Edat mejana, tenda ronda o carrada que montan las armadas en campanha.

pacha *n. f.* : acòrdi, convencion entre doas personas o mai.

pàisser *v.* : manjar l'èrba (bestial, polalha).

palencada *n. f.* : barramenta de pals.

passa *n. f.* : periòde cort.

patèrlas *n. f.* : las gautas del cuol.

patiràs *n. m.* : (del *v.* **patir**) grand patiment, granda sofrença.

pecat *n. f.* : 1. fauta, mancament 2. bestiesa, asenada.

pelejada *n. f.* : discussion viva que pòt virar en batèsta *sin.* **brega**, **disputa**, **garrolha**.

pena *n. f.* : las plumas longas de la coa e de las alas d'un aucèl.

penedre (se) *v.* : regretar fòrça una accion.

pèrdre (a tot ~) *loc. v.* : d'un biais obligatòri, absoludament.

perfidament *adj.* : d'un biais ipocrita, d'amagat e marridament, missantament.

perjurar (se) *v.* : traïr lo jurament qu'òm a fach.

permejar *v.* : far plan atencion, prene de precaucions.

pertirar *v.* : tirar amb fòrça.

pès (als quatre ~) *loc.* : en grand prèissa, al brutle.

pesquièr *n. m.* : 1. sèrva d'aiga viva ont lo peis pòt viure 2. sèrva d'aiga mòrta.

pietadós,-a *adj.* : 1. que manifèsta de pietat, de compassion a qualqu'un o qu'inspira la pietat, la compassion 2. qu'es dins un marrit estat, vergonhós e provòca la trufariá.

pincat,-ada *adj.* : montat sus quicòm de naut.

pitança *n. f.* : la part de mangisca d'un repais.

plaga *n. f.* : entalha, esquiçadura sul còrs deguda a un accident (nafra, còp).

plaidejar *v.* : presentar d'arguments per defendre una causa o una persona.

pónher *v.* : picar una bèstia amb un agulhon per la far avançar *sin.* **foissar**.

prejudici *n. m.* : tòrt o pèrda causats a una persona.

prene cura *loc. v.* : far tot çò que cal per una persona, un animal.

presicaire *n. m.* : 1. religiós qu'explica las exigéncias de la religion 2. persona que fa de discorses per convencir lo monde que sas idèas son justas o que fa la leiçon als autres.

prèstament *adj.* : d'un movement subte, rapide e precís.

prètzfach *n. m.* : trabalh a far.

prior *n. m.* : assistent de l'abat d'un monastèri que lo remplaça pendant las abséncias.

profèta *n. m.* : personatge de la Bíblia qu'interpèla lo pòble e lo rei al nom de Dieu per denonciar lo mal.

pudís *n. m.* : pichòta salvatgina carnivòra (fr. *putois*).

puta-raça (de ~) *loc.* : de la raça dels marrits, dels bandits.

racacòr (de ~) *loc.* : a contracòr, contra sa volontat e en o regretant.

rainart *n. m.* : (*forma medievala de* rainard *en occitan d'ara*) 1. mamifère carnivòre vesin del can, del pelatge ros, fin caçaire *sin.* **guèine**, **rainal**, **mandra**. 2. òme rusat.

rambalh *n. m.* : 1. grand bruch 2. desòrdre.

rambalhar *v.* : far de bruch ; provocar de desòrdre.

rancura (portar ~) *loc. v.* : denonciar una agression o un prejudici subits davant una autoritat (polícia, justícia).

randa *n. f.* / **randal** *n. m.* : alinhament d'aubrilhons e aubres que separan doas pèças.

raubaire *n. m.* : persona que rauba, que s'empara de çò qu'es pas seu *sin.* **panaire**.

raubar *v.* : 1. prene çò qu'es pas vòstre 2. un còp èra, prene una joventa per l'esposar sens lo consentiment de son paire.

rebecar *v.* : respondre vivament a qualqu'un.

refòfi (a) *loc.* : en abonde *sin.* **a bodre**.

regardar (se) *v.* : agachar darrièr en virant lo cap o en se revirant furtivament.

regassar *v.* : agachar amb d'uèlhs dubèrts en grand d'estonament.

regaudinar (se) *v.* : se regalar amb un manjar qu'òm aima fòrça.

regaudit,-da *adj.* : qu'espròva de gaug, de jòia.

regussar *v.* : replegar ensús las margas o lo fons d'un vestit.

relíquia *n. f.* : çò que demòra del còrs dels sants après lor mòrt, o un objècte lor, e qu'es venerat.

renda *n. f.* : revengut regular qu'un proprietari tira de la tèrra o dels ostals qu'afèrma.

renós-osa *adj.* : 1. se ditz del can quand menaça d'un bruch sord 2. *fig.* que manifèsta son malcontentament e repotega.

repaire *n. m.* : endrech qu'òm s'i pòt metre a l'abric e en securitat *sin.* **recapte**, **caforna**.

retirada (donar la ~) *loc. v.* : far manjar e jaire qualqu'un.

rifanhar *v.* : rire en se trufant missantament.

rondinar *v.* : 1. se ditz del crit que fa lo pòrc 2. *fig.* se ditz d'una persona que repotèga e murmura quand es malcontenta.

ronsar (se) *v.* : se precipitar sus quicòm o qualqu'un.

rossèl,-a *adj.* : *sin.* **jaune,-a**.

saber (se ~ mal) *loc. v.* : èsser malcontent o en colèra de las paraulas o del comportament de qualqu'un.

sacrilègi *n. m.* : acte ofensant contra un luòc, un objècte sacrats o particularament dignes de respècte.

saufinar *v.* : flairar, aspirar pel nas per sentir e identificar una odor.

sauma *n. f.* : femèla de l'ase.

sen *n. m.* : rason, intelligéncia, saviesa.

senescal *n. m.* : a l'Edat mejana, oficièr cargat de l'intendéncia dins l'ostal d'un senhor.

si *conj.* : çò que. *Cantatz melhor que si fasiatz*: Cantatz melhor que çò que fasiatz.

soc *n. m.* : çò que demòra en tèrra quand un arbre es copat ; aquela partida quand es desterrada.

soscaire *adj.* : que sosca.

soscar *v.* : pensar, reflechir.

soslèu *n. m.* : enveja de vomir ; sensacion fisica de desgost.

subte *adv.* : d'un còp, d'un biais bronc e imprevisible.

suspicar *v.* : aver de rasons bonas o marridas de pensar qu'una persona es l'autor d'una malafacha *sin.* **sospechar**.

tanc *n. m.* : partida de l'arbre copat que demòra en tèrra *sin.* **soca**.

tànger (se), tànher (se) *v.* : èsser parents (primièrs cosins, cosins al segond…)

tant i a *loc.* : de tal biais que, tan plan que (*indica una consequéncia de çò qu'es estat dich abans*).

tap *n. m.* : elevacion de tèrra a la broa d'un camin, d'una paret.

téner còr *loc. v.* : velhar sus quicòm o qualqu'un per que res de prejudiciable arribe pas.

tengut (a ~) *loc. adv.* : sens quitar, sens s'arrestar *sin.* **de contunh**, **de longa**.

tèrme *n. m.* : pichòta nautor, pus bassa qu'un puèg o un sèrre.

testimòni *n. m.* : persona qu'a vist o entendut quicòm e que o pòt relatar o certificar.

tonsurar *v.* : recebre la tonsura quand òm ven monge o prèire : lo pel es rasat en rond sus la clòsca.

trabuc *n. m.* : obstacle, dificultat.

tracanard *n. m.* : aplech o dispositiu per capturar la salvatgina, las bèstias nosentas.

traire *v.* : 1. tirar, desrabar 2. getar, lançar.

traire mal *v.* : 1. aver pensament per qualqu'un, per sa santat, sa securitat 2. se sentir en dangièr.

traite *adj.* : qu'es passat dins lo camp dels enemics.

trampelar *v.* : s'estrementir, tremolar de paur o de freg.

tresbolir *v.* : (de **bolir**) èsser bravament impacient o exaltat a causa de quicòm qu'òm aima far o qu'òm vòl aver.

tresfosir *v.* : 1. èsser tot en jòia 2. èsser bravament impacient d'aver quicòm que vos met en jòia.

tresplombar *v.* : èsser al dessús a la verticala, dominar.

tressusar *v.* : (de **susar**) susar fòrça.

trevar *v.* : anar sovent dins un endrech, coma o fa una trèva.

trigar *v.* : 1. tardar 2. languir. *Me triga de partir*: languissi de partir.

usurar *v.* : prestar d'argent en prenent una remuneracion excessiva e illegala.

usurièr *n. m.* : persona que practica l'usura, lo prèst d'argent a un taus de remuneracion excessiu e illegal.

vam (de ~) *loc.* : amb fòrça.

ventosar *v.* : metre de ventosas.

viandas *n. f.* : 1. carns 2. tota las denadas cultivadas per noirir òmes e bèstias.

viòl *n. m.* : caminòl.

virada (trobar ~) *loc. v.* : far una responsa que n'es pas una, trobar un biais de se'n tirar.

viscoalhas *n. f.* : çò que cal per se noirir (manjar e beure).

voludar (se) *v.* : se virar e se revirar estirat per l'èrba o la tèrra *sin.* **s'alimenar**.

Acabat d'imprimir en França
Depaus legal : abril de 2019